

АРИСТОКРАТИ.

94992

НАПИСАВ

Залуквич.

Видане Василя Лукича.

У ЛЬВОВІ 1896.

Коштом редакції „Зорі“.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.
під зарядом К. Беднарського.

На небі стояла повня в цілім виду своєї чистоти, а на землі чути було теплі відпари липневої ночі. Ясно було як в день. Як то кажуть, можна було при яснім світлі місяця і голки позбирати, а те світло цілими снопами сунуло на матінку землю, пестило ся з гілєм деревини, совгало ся по дахах і стріхах, відбивало ся об кришталеві вікна каменниць, пило росу нічну, що просто капала, як легенький дощик з листя дерев і з зільників. У тім світлі чути було на скрізь сю магнетичну силу якогось дивного чару. По спеці літного дня наче все віджило під проміннями повновидого; люди дихали свободнійше, цвіт простував свою корону, земля видихувала жар, а втягала в себе, наче губка воду, сей нічний холод.

До сего світла поблискували бундючно чорні доми і віллі, церкви і костели, старий замок Сінявських, і гарний ратуш найгарнійшого на все Поділе міста Бережан. Ратушевий годинник відзвонив поважно годину 10-ту, на східно-північнім розі ратуша задзвенів голос магістратського дзвінка, що покликував на службу нічну варту. Місто повинно було спочати, але нині якось собі ніхто з гомону „Lumpenglocke“ нічого не робив. Майже по всіх каменницях в ринку вікна поверхові були поотвірані. В багатьох видно було світло сальонових лямп. На веранді найбільшої в місті торговлі Мерля сиділо чимало гостей, попиваючи хто вино, а хто пиво; на веранді цукорні сиділи і спорили гуртом нані, нанночки поруч з мужчинами, а заїдаючи морожене сьміяли ся і забавляли ся весело. По ринку снували ся поважні бекеші єврейські, стояли купками міщани, а поміж всіма шибала собою молодіж, і то шкільна, гімназьяльна.

Гуторено якось поважно, без крику. Всіх очи були звернені на освітлені вікна в південно-західнім розі ратуша; навіть жовняр стоячий на „відваху“ часто-густо позправ в гору, на ті смуги з вікна падучого сьвітла.

Між тим проявили ся вже і познаки нетерпелivosti. Всіми улицями, що вели до ринку, отже і з Адамівки і з Місточка і з Сільця і з улиці, що вела до садиби Потоцьких, села Раю, напливало чим раз більше учеників, і не було між ними ні одного, щоби, побачивши сьвітло в вікнах ратуша, не кликнув: „Що, ще ні?!“

— А то їх мучить, нек би єму було! — визьвірила ся якась поважна, товстенька міщанка.

Довго і вона вже стояла при цимбрині мійської кирниці, видно і вона чогось дождала.

— Кумо, що се за мука?! От звичайно при комісії та при зеленім столі. Воно, правда, і там пріють, але там летять лиш питання, а не кулі, як під Кенігрецом, — твердив якийсь здоровий герой знід Садової, що три роки тому при-ніс звідтам хрест і абшит, але лишив ногу.

— Ну, та правда, — доповіла різничка Ральчиха, — але все-ж воно не жаль єму дітій людських, та тримає їх від самої другої до опівночи.

— Та звичайно „Maturitätsprüfung“! — додав якийсь по внішнім виду своїм наче послугач судовий.

Воно і справді було так. В ратушевім будинку на першім поверсі містила ся гімназия, а там вже від тижня в тій крайній сали відбував ся екзамен зрілости (доспілости). Нині сідала послідна серия. Шістьох молодців пріло там вже від самого ранку. До короткої перерви обідної не упорали ся навіть з третою частию предметів. Вся вага екзамену спочивала в предметах пообідних, а ті тревали нераз до опівночи.

А нарід користаючи із гарного часу і вже-ж, що доля молодого чоловіка все і кожного розцікавлює, приходив на ринок і тут серед ожданя стояв поти, поки не довідав ся про судьбу кожної серії.

Екзамен зрілости, та ще в малім місточку, се питанє не аби яке. В такім тихім куті, де цвїтом інтелігенції урядники, а цвїтом молодіжи — гімназиясти, молодіж учить ся і росте під оком всіх горожан; вони поділяють єї смутки і єї радість.

— Читайте, читайте! вже мабуть кінець, — кликнув молодий вусач, показуючи рукою на освітлені вікна в ратуши. На тих вікнах відзначували ся повним рухом тіни осіб, за хвилию слуга гімназійний відчинив вікно, і се був певний знак, що вже по екзамені. Нараз головною брамою виріс наче зпід землі шпалір. У перших его рядах видно було самі молоді лица. Се молодіж гімназійна, незавзвана, некликана, робила почесну улицю для своїх найстарших товаришів. І чи зпід одного молоденького серця летіла в сю хвилию задушевна думка гень в гору до того синього неба, до тих зір, що світили брилянтовим цвяхованем престолу Всевишнього: „Боже! Боже! коби-ж то і мені перейти вже такою улицею!“

В сінях заблимає крізь щілини воріт світло і почули ся кроки і голоси. Скрипнула засува, розступили ся крила воріт і цілий гурт людей подав ся звідси в улицю. Шапки і капелюхи подали ся в низ. На чолі гурту ступав високий, сивобородий, худощавий інспектор, а в слід за ним ішли учителі, а за ними шістьох товаришів шкільної лавки, що по дванадцятьлітній плавбі по просторах науки шкільної що лише перебрали ся щасливо через свою Сциллу і впливали на шлях нового життя, нової доби, осіненої заздалегідь проміннями більшої свободи і дальше сягаючих цілій.

— А-ди, а-ди! се він, він! — так тими словами звертав хтось увагу свого сусіда на особу інспектора.

Осьмий раз вже нині переходив він через таку улицю і звертав собою увагу, бо-ж за тих вісім днів був паном долі тількиох кандидатів, та ще і з иньших зглядів займав він собою увагу горожан і публіки. Всі знали, що се Евзевій Черкавський, Русин родом, а тогді ще в передпоследній добі последної еволюції своїх ідей і последної зміни своїх пересвідчень, бюрократ по вимогам австрійського правительства, тим самим пострах для всіх учителів і молодіжи.

Найстрогіші екзамена переводячи з кандидатами ставив питання зі всіх предметів, навіть з богочестия, а вже-ж найстрашнішим і невмолимим бував для своїх земляків. Душа пізнійшого прозеліта чужої не-руської справи вже віддавна не злюбила гнізда, що з него сам вилетів лишень амбітним карьеровичем.

Повільною ходою, як пристало на вчених мужів науки, перейшла улицею ціла комісія, відповідаючи легким похиле-

неж голов на поклін зібраної публіки. За плечима достойника навіть і учителям видно прибуло більше гордості, бо чогось не так привітно здоровкались, і з їх уст ні одно не упало слово до тої молодіжи, щó до них так близько в зносинах своїх з ними стояла. В належнім віддаленю за комісією ступали матуристи. Якже порівняли ся з серединою улиці, публіка, щó комісією перепустила в мирі, не стерпіла і давай як стій кинула ся витати і допитувати:

— А що там?

— А як?

— Здали?

— А вже-ж!

— Гаразд! Славно! — і нуже по виміні перших питань і ляконічних відповідей давай тиснути ся, цілувати, та складати бажаня... Весь гурт змішав ся, склубив ся в одно кодро. Дехто тверезійший кликав: — „Громада, пождіть, та-ж подусите їх! Пустіть, нехай вийдуть свобідно!“ — Не помагало. Перші прояви чутя мусіли вишлести по своему, поки довкола не прорідшало, не зробило ся на стілько місця, щó матуристи могли справді свобіднійше відотхнути. Аж тогді до їх купки зближила ся судорожно похилена стать жіноча. Очима шукала вона лишень одного, побачила і знов втратила з очий серед заклубившого ся гурту і аж побачила вдруге, та тим раднійше, щó его очи певно і єї шукали.

— Тосю! синоньку, ось я жду на тебе!

— Матінко сердечна, от на гаразд і добро благословила... все добре! — і так перед лицем зібраного народу кинули ся вони до себе. Вона, мати, і він, син один у неї, одна надія старих літ лилилися до себе, бо він, припавши до неї, розцілював єї костисті, спрацьовані руки, вона-ж, обнявши его правою, тулила до себе цілком так, як журлива курочка пригортає крилом своє цїпеня, щó, налякавши ся чогось, чим скорше біжить до матери і шукає захисту під єї теплим крилом. Дивило ся на сю яву чимало очий. Чи один з тих молодих людей рад-би був саме так принасти до грудий матери та батька, у кого вони були ще. Якийсь здоровий парень з перекирвленим на ухо брилем дивив ся й собі і в ту хвилию почув найперше якусь нудь коло серця, щось задавило его в горлі, щось прислонило его очи. Щоби не показати

своїх сліз, натягнув лишень крису від капелюха і наче хочаби приглушити жаль чи смуток кликнув:

— Панове громада! чого-ж стоїмо?! Дальше на перед, відведім нашого ментора в хату.

Чи єму завидно стало сего скарбу, що був у Тося? Чи не було вже у него матінки? Не знати. Сильною рукою промостив собі дорогу і таки силоміць дотиснув ся до матери, радіє своїм сином, взяв її під ліве рамя і так оба з товаришем шкільної лави, що підтримував матір з правого боку, звернули в той бік ринку, що з него вела улица на підгородє в Адамівку.

Цілий гурт ішов справді, наче-б святкував обхід. Видно було як в день. З гори сняв повнолиций усею силою свого сьвітла, по боках улиці ставали люди гуляючі по нічних холоді, а серединою ішла молодіж та ще й яка. Жива, палка... щаслива. Всі переборовши послідну запору, що відділювала їх від ширшого сьвіта, чули ся низими молодими орлами, повними сили до лету в далеку дорогу життя. На сей рік не упав при екзамені ніхто з них. Видно праця принесла свої овочі, і то праця не аби яка. Велика її часть довершила ся силою взаємної любови між товаришами. Першим між ними до дружної жертволюбности був Тосьо; він був для всіх провідником, для всіх учителем-помічником, єму та почесть годила ся.

В перших рядах довгої колюмни хтось затигнув пісні, і пісні ще не так давної:

„Щасть нам, Боже, щасть нам, щасть,
Розвивати руський цвіт...“

Хор молодих, дзвінких голосів рванув ся з гурту, ударив гомоном о мури камениць і залунав в нічній тишині либонь чи не на все місто, та затих як раз аж на скрутї в сю маленьку, тісненьку улличку, де між садами та тинами крили са у затишку малі і більші домики, в котрих жили бідні люди, а при них містила ся шкільна молодіж...

Ще один хор другої пісні перед фірткою, і найперше товариші, відтак і другі з гурту стали прощати ся з Тосем і з єго матерю.

— До побаченя, до завтра! — і за хвилину гурт вертав назад улицею, а мати оперта об рами сина вхóдила до свого тихого, вдовиного кутика.

2.

Другого дня вже як раз виступило сонце зза зв'язаного ліса, а панї Марія, Тосева мати, щó і так доброго спання сеї ночі не мала, схопила ся з постелї і стала швидко загортати ся.

Одна у неї думка була і перша сеї днини. Через кільканадцять років ходила вона пильненько до мійської церкви. Не було дня, щоби вона не покорила ся навколїшки перед іконою Пречистої Богоматери. І мала чого просити; раю, замужного житя не зазнала довго. Молодою і гарною дівчиною жила вона мов пташка весела у своїх родичів. Була їм оком в голові, — була одиначкою. А одного дня як раз коли в день Першої Пречистої повертала з матерію з вечірні, затарахкотїли вози і найтчанки: се їхали празничні гості, а попереду, на бричцї старого крою, сидїв брат єї батька з вродливим кандидатом теології. Швиденько побігла Марія коротшими дорїжками на приходство, а за хвилину вже виходила зустрічати любих гостей і нового незнакомця. Сватане не було довге. Питомця привіз стрійко, а він знав єго родичів, єго сімю; через тиждень чи два приїхав молодець з батьками на обзорини. Старі погугорили з собою, а Марія затишила дуже виразно сю хвилю, як найперше приступила до неї матінка, як з очима, повними слїз, цідувала єї головку, а батько, відступивши від гостей і не спитавши ся, чи буде по єї волі або нї, взяв єї за руку, підвів в ту сторону, де сидїли єго свати, і злучивши руки молодят сказав урочисто: „Поки вас церков не поблагословить, я вас благословлю“.

Так стала Марія судженою, а незабаром і жінкою свого Миколи. Вихохана в послуху, старим обичаєм, не кинула нї одного словечка проти волї батьків. І не було чого. Микола був вродливий, з очий та з лица щирий і прихильний; в нїм найшовши пару, пішла стежкою своєї долї, а по кількох роках щасливого житя з чоловіком урвала сей шлях трома могилами. Тяжка пошесть, щó вирвала тисячі жертв людських, не пощадила нї родичів, нї чоловіка з чотиролїтним синком. Лишила ся круглою сиротою і зачала житє вдовине, найперше під стріхою стрійка, а відтак переселила ся до знакового

нам місточка, бо треба було своїми силами промощувати дорогу до життя тій дитині, що була для неї згадкою минушости, а запорукою лїт будучих. Маєтку не було. Треба було тяжкої праці, щоби роздобути кусень хліба. Голка і доглядане, харчоване людських дітей — се були умови єї теперішнього життя. І рік за роком сходилих нераз серед чорного смутку і жури про завтрашній день, умивав ся гіркими сльозами з жалю за повалими і негаразд розцвилими рожами збурханих надій.

Марія в тім невсипуцім труді нидїла, нахилиючись до землі, хоть вікови єї ще рано до того було. Тосьо був одинокою втіхою серед тих смутків і серед тої боротьби о хліб насущний. На єго головці спочивала єї надія, єї велика материнська любов обнімала лишень єго і Того Всевишнього, що до него звертала ся тепер з вірою у двоє сильнішою і горячійшою. І з того часу все в ту саму годину, слота чи погода, мали бережанські підгородяни нагоду видїти чорну стать жіночу, як вона виходила ранком з хати, що в ній коморувала, як тихою ходюю йшла до божого дому і як тут уподобавши собі місце перед образом Богоматери горячо молила ся вже-ж лишень о потїху з свого сина.

І не загинула у тій боротьбі. Тосьо учив ся добре, за кілька років став єї підмогою, бо був взірцем молодїжи, вчив других, а нагороду за свій труд складав до маминої калитки. Нинї велика часть єї надїї сповнила ся. Тосьо скінчив гімназію з поступом відличним; щаслива мати йшла знов корити ся перед Пречистою, а вже-ж і благати Єї про дальшу поміч. Йшла як звичайно; тиха і сумирна здоровкала ся з прохожими, лишень що на лиці єї яснів якийсь промінь солодкої радости, бо одну часть свого обовязку супроти волі покійника і своєї дитини сповнила гідно і по геройськи.

А поки що Тосьо спав, бо тяжка утома цілорічної праці звялила єго сили, і перший раз не збудив ся він з зоріючим ранком. Єму крізь сон снували ся перед очима вражїня пережитих недавно днів. Єму снило ся, що враз з товаришами йшов він в якусь далеку, дуже далеку вандрівку. Кременистим шляхом добивав ся до якоїсь мети, а та мета була застромлена на скелі, сягаючій неба. Вже, вже доходив він до вершин, вже простирив руки, щоби ймитись за шпиль своєї мети, як зза стїни виліз грізний сфінкс з лицем інспектора

і давай його сникати в пропасть. Послїдних сил став він добувати, щоб увільнити ся від грізної потвори, але чув, що боротьба з нею нерівна. В крайній хвилі, як вже завис між небом а землею, явила ся між ним а потворою якась блага, тепла рука і вона підтримала его, щоби не розбив ся в глупині відражаючої пропасти. Ще один рух, одно напружене сил, і Тосьо при помочи сеї доброї руки стояв на шпильї дивлячись, як засоромлена потвора счезала за стїною скелї. Тосьо побачив сияєво дня, лише що вже не в сні, а на яві. Як раз отворив він очи, через вікна его кімнати вливало ся сьвітло лїтного сонця. На голові своїй почув він тепло тої самої благої руки — се була его мати, що давно вже вернула з церкви, а затрївожена довгим сном сина ввійшла до его хати і рукою оглядала его голову, чи не горяча, чи не болить. І наче засоромлений тим, що так довго міг спати, підвів ся чим скорше на ліжку і став горячими поцїлуями покривати сю найприхильнїйшу для него руку.

— Матїно, вже не рано?

— Уже-ж, дитино! Сніданок давно готовий. Я вже налякала ся, чи не хорий мій панич, що так спить.

— Ні, здоров, матусю, як звїр здоров, та лишень сон не добрий снив ся. От і голоден троха.

— Та що-ж снило ся тобі, сину?

— От інспектор, цур єму, хотїв друлити мене в пропасть, але я не дав ся.

— Та і справді не дав ся, моя потїхо сердечна. Ну, вже-ж тобі его не бояти ся. А поки збереш ся, я до сніданя зладжу.

Не встиг Тосьо зібрати ся і поснідати, як в сїнех почув він знакомї голоси товаришів.

— Ну, що-ж Тосьо, як живеш, як тобі спало ся після вчерашного упріваня? — гримав той сам великан, що вчера в ночи супроводжав Тося і его матір.

— А що-ж, добре! гаразд! Але і спав, либонь чи не був би спав до полудня, якби не матїнка, а то в пору збудила.

— Нічого, нічого, тобі і належить ся; та-ж ти, братику, спершу і над нами напрів, впихаючи в голови нашї синуси-косинуси і лїогаритми; якби не ти, то „вуйко“ був би всіх поїв! — говорив дальше великан, званий загально „Гамалїя“.

Молодїж, що в тих часах вже познайомила ся з творами Шевченка, позувала радо на его героїв, і тому-ж отсей звав ся Гамалією задля своєї бундючної вдачі.

— Ой той „вуйко“, поминай его як звали, — обізвав ся сухорлявий біловусик, що від свого жалібно звенючого голосу носив прізвище Єремії, — от вуйко! Вже, вже острив зуби, що вкусить, вже і стогнати став при тій анальогії моїй нещасній, та якби не мої дуди, — і ту показав цілу операцію математичну, виписану на дудах від сорочки, — був би я своєму старому здорову завіз дулю!

За всіх екзамінаторів відказували молодці найпаче на професора математики, а сего звали „вуйком“ від его приповідки: „Е! як тобі всуну третю, то і вуйко тобі не pomoже“.

— Ну, хлопці, про що радите? — обізвав ся новий гість, що як раз входив в двері.

— А, servus! servus! Москаль-чарівник! Ти ще тут? Та-ж мав після серії їхати до....

— Ну, куди?

— Та вже-ж туди, куди сам знаєш, — обізвав ся і Тосьо.

Всі хлопці впили очи в Москаля-чарівника, бо-ж і від того, що все хитрощами викручував ся при екзаменах, так его звали.

— Куди? Куди? Ми тобі скажемо. — І передражняючи Шевченка став Гамалія деклямувати:

„За горами гори, хмарами повіті,
Між горами села, в зелени укріті,
А між тими є одно
Наче писанка село“.

— Ну, і що-ж дальше? — питав передражняючись „Москаль“, — що дальше?

— Послухаєш:

„А там батько наче звір,
Грошелюбець лицемір;
Бо у него купа гроший,
А дівчина, стан хорший,
Хоч пів світа змір!“

— Ну, на біса, хто-ж вас такої навчив?! Що-ж дальше? — розпитував вже сам розцікавлений матурист.

— Ти мабуть ще не знаєш? Ну, то пригадай собі! Ти мабуть знаєш, де сьв. Іван; там просто него хатка, а в тій хатці вдовичка, а у тої вдовиці були гарні суніці сиріч „ліпообразні дівичі“, а одна з них, не єї, від двох неділь на селі; — деклямував з патосом Сьміховик. — Оксана! любчику, Оксана; ой як писанка Оксана, як ремінь дівка!...

— Та цур же вам, чого причіпились! Дайте покій людській дитині, — відбороняв ся „Москаль“, паленіючп.

— „Де-ж вона для мене!
Бо не возьмеш, Семене,
Бо у батька чорний пес,
Як тя вкусить, то умреш!“ —

кінчив присадкуватий „pater guardianus“ також Сьміховиком прозваний.

— Нічого-б і умерти, такі губи а очи, як кусень неба, що он сияє над Зьвіринцем, — показував Гамалія рукою, — але синку не відпирай ся. Поки минуть ся вакації, забудеш, а пригадаєш собі, як поїдеш туди на весіле.

— На яке весіле? — спитав неспокійно „Москаль“.

— Всіляке можливе! Мені говорив недавно один „candidatus theologiae sanctissimae“, що за дві неділі роз'їжджає ся їх з львівського семинаря аж сорок шукати „куниця“, сиріч „прелестних дівичі“. Ну, може і твоя попаде ся котрому, а ти поїдеш тай і нас покличеш! Що, правда?

— А епільоґ? — спитав Тосьо.

— Епільоґ я розкажу, — обізвав ся Сьміховик:

— „Куниця — князеви,
Дуля — Москалеви;
А він бідачище
Любов в кулачище —
Деклямувать стане:
„Ой жінко, жінко, гадино ізмінко,
Щоб тебе кохати, глудів тра не мати!“

— Славно, Сьміховик, славно! — кликнули молодці.

Бідний Москаль кликнув і собі „славно!“ — і такий гамір вчинив ся, що аж пані Марія заглянула відхиливши двері і усьміхнувшись та склонившись на їх привіти: „Пані-матко, цілуєм руки“ знов пішла до себе.

Товариші пожартувавши, засьпівавши кілька пісень і викуривши силу напросів, потягнули з собою Тосья і пішли навідати ся до других товаришів.

За кілька днів в місті стало пусто. Не стало в нім молодіжи, тай наче половини життя в нім не стало.

За молодіжкою виїхала і не одна сім'я віддихати сільським воздухом і тішити ся „килимом широких, золотистих нив“. А Тосьо лишив ся. По вакаціях треба було вибирати ся на дальші студії, треба було роздобувати гроший, а ті роздобув він знов твердою працею. Підготовлював молодших школяриків до екзаменів і з тих лекцій роздобув справді чимало, як на его сили, сумку. Мати, хоч їй і як жаль було, що єї дитина тільки лишень долі має, що в твердім і невпиннім труді, дивила ся на его працю, як на тверду умову життя бідної людини. Вечері лишав вже Тосьо для своєї матери. Тогді виходив він з нею або на проходи за місто, або в час непогоди обоє разом розводили пляни будуччини. Тосьо не рішив ся ще, куди має собою повернути. Учителі, знаючи его здібности, хотіли его справити на філософію. Адвокат, що над его тупим сином намучив ся Тосьо чимало через цілі ферії, хотів бачити его по літах правником, він однак, як звичайно хований мягкою рукою матери, а не твердою, практичною долонею вітця, не міг поки що рішучо сказати собі: ось туди пійду, там мета моя. Він передовсім почував ся до обовязку супротив матери, він хотів враз з своєю єї обезпечити долю, він більше може про ню, як про себе думав. Їму і се з думки не сходило, як він єї ту саму лишить. Як розлучить ся він з тою ангельською добротою, з тим єї ласканем, з єї безнастанною про свого одинака журливістю, а мати сама не знала, ні що, ні як єму радити.

— Що-ж, добродійко, куди ваш син вибирає ся? — питав єї вже кілька разів пан-отець, зустрівши єї при виході з церкви.

— Не знаю, пан-отче, і годі мені якось про се спитати. Він же-ж у мене один, як одно сонце на небі, я-би й хотіла, щоби вікував при мені.

Але вікувати годі було. Рішуча хвиля зближала ся. Треба було сказати собі самому рішуче слово. Послужила до того нагода.

Одного вечера вертав умучений Тосьо до хати. Сегодня їздив він на прогулку з родиною адвоката по чудовім бережанським ставі. Час був погідний, наняті люди веслували добре і справно; ціле товариство заїхало на противний берег

і там спочало на краю села. Тут відбув ся і смачний підвечірок, але гості не встигли ще добре покріпити ся, як з села дав ся чути великий крик. Гості помчали в сю сторону, і як раз перед коршмою представив ся їх очам страшний вид. Один мужик лежав з розчерешленою головою облитий кровю майже без ніяких ознак життя, другий окровавлений також сидів під коршмою на приспі, дихаючи тяжко, і блідий аж синій на лиці тряс ся увесь, бо він був злочинцем. З малої суперечки о підкошенє отави прийшло до сварки, і розлючені сусіди побігли під коршму шукати сьвідків, а не знайшовши нікого, бо жид сховав ся, залаяли себе знов, аж поки один другого не поцілив косою. Той зойкнув страшно, надбігли сусіди, счинив ся івалт, побігли по віта.

Гості дивили ся на сю відражаючу сцену. Адвокат, що прийшов послідний, побачив також пригоду, а не хочачи, щоб діти дивили ся на сю сцену, потягнув їх за собою. Всі вертали домів, а пан меценас, коли всі толкували про сю пригоду, обізвав ся стенторично :

— Хлоп, Русин, все худоба і безрога!

Ой не легко вразили сї слова Тосеве серце. Він і з несьмілости і з переляку не обізвав ся, не став в обороні, не вступив ся за тими темними, непросьвіченими синами хліборобського стану.

„Хлоп — худоба“! Отсеї два слова звеніли єму увесь час повороту до міста в ухах, ранили єго душу. Перший раз заботіла єго тяжко обида, кинена на бідний забутий люд, а чи по правді, чи по справедливости? Злочин був безперечно, був справді факт звірський, але чи з того виходило справедливо, що „хлоп все худоба“?...

Зеркало води на ставі лежало як одна шибя величезного зеркала. Тихенько сунули човна по тім воднім шклі, а товариство мовчало під грозою того, що бачило. Малі діти тулили ся до матери, ніхто голосу не добував з себе. Тосьо плив з своїм учеником на окремім човні і відхилившись від него не дивив ся ні в гору, ні перед себе. Єго не обходив чудовий краєвид, ті височезні стіни гір, окружаючих став довкола. Він, що так часто виходив на високу греблю ставу, щоб звідси поплисти гень на озеро, дивуватись єго красі, єго глубині і околичним краєвидам, тепер мовчав і цовтаряв безнастанно в думках: „Хлоп, Русин, все худоба і безрога!“

Сі слова налазили навкучливою, упертою мухою в єго душу, в єго серце... Тосьо сам не знав, чого єму стало так важко і прикро, чого власно ті слова так єго вразили.

Засумований і наче хмарою обвитий вернув Тосьо до дому. Перед матерію оправдував своє зле розположенє уму-ченєм, і завчасу з вечера пішов до своєї комнатки.

До піаної години сеї ночі Тосьо розважав свої думки читанєм „Кобзаря“. Єго він дістав на спомин від тих товаришів, що їх підготовлював до матури, і ся книжка, сї скарби сьпівакових дум стали з тої хвилі для него жерелом цілющої водиці. Читаючи твори народного генія, вливав він по капли наче бальсам сю водицю у свою душу в годинах своїх молодечих поривів, або в хвилі якоїсь непогоди в душі. Від них ставало чим раз яснійше в голові сина Марії.

.....

Другого дня пішов Тосьо wraz з матерію до церкви. По службі Божій прикляк він і собі перед престолом Богоматері і молив ся щиро, горячо. І не пішов син з матерію з церкви до дому, а просто до пан-отця за порадою. Він рішив ся іти на теологію. За одну ніч важких думок своїх після вчерашної пригоди Тосьо пізнав свій шлях неминучий. Мати думала, що син робив се лишень для неї. Вона була певна, що се стало ся за ласкою тої, що́ чи раз бачила єї тихі, горячі сльози. Тосьо знав, що догодить найкрасше своїй ненці сповненєм єї задушевних думок, але він перше вєсього поклав собі метою будучу працю для того народа, що єго чужі лихословили хлопом, худобою, безрогою.

— Синоньку! — говорила урадована Марія, — от і ласка Божа справила тебе після думок мого серця.

— Або-ж ви, мамусю, так дуже сєго бажали?

— Ще-ж чого! Ти-ж вірний образ твого батька покійного. Тільки-б тобі в ризах стати, тай твоїй матери голову стиснути перед престолом, а то вже відтак хочби і в могилу!

— Чого-ж в могилу? Чого-ж зараз такої сумної розказувати? Поживете, матусенько, зі мною, дасть Біг до пізнього віку.

— Дай Боже! дай Боже!... — говорила мати і радійше стала заходити ся, щоб сина, як лиш мога, виправити між чужі люди по людськи.

3.

Шануючи стан духовний тай їх високопреподобну почесть вже-ж годі не сказати, що о. Мелітон і почесний крилошанин і парох села Т. чогось нині дуже шибали собою. Від самого встаня день нинішній не дописав їм, а зза того прийшло ся потерпіти всім, менче і більше підчиненим їх всечесній особі.

О. Мелітон звичайні були двигати своє „ми“ з земського „одра“ не ранше осьмої години вночі, а шестої літом. Виїмки від сего звичаю уважали днем феральним, тільки, що днів тих феральних було часом більше, як про них в календарі пишуть.

От і нині. Нещастє хотіло, що служниця ходила на город для челяди копати бульбів, а що спішила з роботою, бо жнива аж горіли, а челядь треба було чим скорше виправляти в поле — сиротище, вертаючи, не зачинила за собою фіртки, а безрога, одна з тих цікавіших в селі, бо звичайно і на попівстві вродила ся і виховала ся, отже на свої ровесниці зпід сільських стріх могла дивити ся „свише состоянія“ свого — прийшла з нехотя під фіртку, а торхнувши єї цікаво своїм цікавим рилом, побачила за фірткою тільки цікавих річий, що мусила дати волю своїй охоті. Як раз вздовж вікон пишали ся довгими грядками гарні тирольські полуниці. Від їх доспілих ягід аж запашно було в цілім городі. А ті ягоди, ягоди! Хоч вони і як скривали свої румяні личка понід розкішні листки корчиків, все-ж тим принаднішою здавала ся їх врода і тим цікавіше і завзятійше підбирав ся до них малий, череватий Луць, середущий синок найблизшого сусіда, що з о. Мелітоном межував ся. Оногди то навіть кучеряву головку всадив був через приладжену діру в плоті. Нещастє хотіло, що як раз вертали самі єгомосьць з поля. Раді гарною збіркою пшенички, стали порівнавши ся з своїм обійстєм мугикати: „Гдє снишел еси“, аж ось коли не глянуть, а в плоті щось стрибнуло. Бідний Луць оставши ще по тім боці плота згірдливою частию свого череватого тіла уважав відповідним на разі лишень причаїти ся, бо втікати не було часу. Бідний не знав, що у високопреподобного є також всесвітлійші очі, а в їх маститих руках не менче маститий цибух. І справді не „собеznaczальное слово“ а „каме-

нем запечатану“ благодать почув Луць просто в стороні своїх коротеньких штанят. Не поміг єму „ниже вопль“ безнадійний „ниже плач со скреготанієм“. Тра було відобрати своє, а відтак вирвавши ся з рук пекучого з болю таки часто присідати по дорозі. І якже-би то був не завидував Луць тій цікавій безрозі, що їй цілком не треба було жалувати до-світнього встаня. Сніданок був добрий, справді панський. В сі величезнім і трошка піддертім роті розпливали ся пишні ягоди, як морожене в губі мійської ласошницї. Вдоволеня з себе задираля рило раз-по-раз в гору і розсмаковуючись чим раз більше, з радости аж рохкати стала, а се було чутким „causa assistentiae“ або доказом злочину. Ой не сьпівом соловейка долетіло се рохканє до високопреподобних ухів о. Мелїтона. За одну мить з їх спальні роздав ся голос давінка і їх виразний голос: „Дмитре, Дмитре...“, за другу мить вже вся прислуга з друками та з чим хто попав, уганяла ся по грядках; а о. Мелїтон в отворенім вікні голосили справді не одно таке „во все ушлишаніє рабам лукавим і невірним“, що аж луна йшла на всі сусідські обійстя. І день сей вже був днем суду. Шкода була справді велика: три грядки полуниць змінили ся в толоку, а празник мав бути за кілька днів і сі полуницї мали бути одною з окрас гостинного стола в домі о. Мелїтона.

Людова приповідка повідає, що лихе лихим поганяє. Отже на полуницях не скінчило ся.

О. Мелїтонови цілий день не коїв ся... Дяк спізвив ся на службу Божу, женців не вишло тільки, що їх треба було; парубок віз сіно, а звернувши зломав віз і скалічив коня. О. Мелїтон такі були тим загнївані, що сплюнувши і не ждучи обїду, пішли з обійстя висапати ся тай охолонути в тіни свого, а радше ерекціонального гаю, що ріс гарною гущавою зарав за садком.

День був горячий. На небі не було ні однісенької хмарочки, найлекший вітер не колихнув ні листочком, ні стеблом травиці, сонце сипало жаром, що від него йшла утома на листе дерев і на всіляку животину, а що-ж на людей в таку спеку збираючих хлїб сьвятий з поля...

Згнїваний о. Мелїтон шукав захисту перед своїм зде-нервованєм. На ланок, де нинї жали его робїтники, далеко

не було, але там дозирали роботи Дмитро, „слуга єгомосців“ їх права рука, праве ухо і праве око.

О. Мелітон перейшовши скорою ходою садок, глянули знехотя через частокіл в пасіку, чи дід пильнує пчіл, а самі налякавшись здорового шершеня, що відбив ся в лету об їх капелюх, стрибнули через перелаз і найшли ся в гайочку. А сей гайок був їх великою розрадою. Він своєю принадою, своєю красою, ба й своїм віком був тісно звязаним з о. Мелітоном. Він мав свою історію. Їму не було більше 25 літ, се як раз тільки, як о. Мелітон стали наставником своєї пастви.

Від перелазу просто в лісок вела рівна, вузенька стежка через простору, зелену леваду. Правобіч левади, так за сто кроків звідси, простирал ся гарний ланок тютюну, за ним піднимав ся другий з кукурудзою. Тогобічний краєвид замикав ся старою деревиною і високими хрестами кладовища та широкою, згористою дорогою, що вела в села.

Лівобіч стояв високий пліт, замазаний густою терниною і вже губив ся в глибині ліса, що від него несло запашною вонею цвіту, всілякої зелені і холодом. О. Мелітон минув скоро стежку. Холод ударив злегка об его пріоче лице, доткнув ся благодатно їх нервів. О. Мелітон зітхнув, наче-б скидав тяжкий камінь з грудий і пішов далше. В лісі було тихо. Спека затишила всю пташню, гуділи лишень великим роєм пчоли, шукаючи по цвітах меду, а по листках дерев спади.

„От рай, от супокій“ — думав собі о. Мелітон, минаючи тінисті засіки яворини і грабини, розхилиючи руками гіле розкішної ліщини. На малій але веселій полянці засіяло сонечко силою своїх промінів, а тут вже аж пахло вонею пристиглих суниць, і те знов захмарило его лице, бо ті дрібненькі посестри пан-отцевих полуниць пригадали ему так наглядно втрату, що аж зітхнув і цибухом махнув з досади.

За полянкою знов піднімала ся гушава, а за нею, як урвав, розітслав ся перед очима пан-отця той сам так ему знакомий краєвид, але такий, що ним він ніколи не міг достоту налюбовати ся.

Ціле обійсте, отже дім і гумно, пасіка і сад, поле і гай завершували плоский шпиль високої гори. Гора як раз уривала ся стрімкою кілька сот стіп високою збочою, а збіч

тота, се був один чудовий килим сіножаті. Внизу попри підошву збочи ішла рівна улица долішного села, видно було широке панське дворище, а дальше ген-ген як засягнув оком — поля, луги і ліси і так просто аж до того рубця краєвидного, що сріблिव ся широкою лентою грімучого Дністра.

І не счислив би того, скільки раз о. Мелітон з верхів збочи сеї дивив ся і дивив ся на сю гарну сторону і ніколи єму сего досить не було. Сином мужика хлібороба уродив ся; а хоч спершу поміч батьків, а відтак сила єго волі вивела єго в стан духовний, дала в руки чин, а до прожитку добру парохію, то ні студії, ні обовязки стану не затишили в нім справдішної пристрастної любови до землі, але любови чисто практичної. Свій горб любив він, бо на нім була єго добра парохія, бо тут доробив ся маєтку, вивів синів в людий, видав дочки за-муж, тут був він паном необмеженим, володіючим парохіянами і прислугою, жінкою і дітьми, звідси міг він жов орел зверху скали дивити ся на ту землю, на єї плодovitі поля. Поетичним о. Мелітон не був. Чого на горбку не доставало, о те він постарав ся. Спровадив воду з другої гори рурами, викопав саджавку, а для захисту від східних вітрів засадив лісок і ним справді тішив ся, о скільки лучили ся з ним реальні користи. А в тім ліску було одно ще місце. До него як раз наближав ся пан-отець, а визирало воно так. На півокружній полянці, опертій плечами о два ряди густої яворини, стояла мала камінна капличка з образом сьв. Миколи. І їй також судилось відограти велику роль в житю о. Мелітона. Місце, на котрім вона стояла, було початком великої поваги єго у прихожан. На тім місци зайшла подія, що всіх прихожан, зразу до него не конче прихильних, перетворила в добру і шануючу єго паству. Лучила ся тота пригода в горячий час сінокосів другого року побуту о. Мелітона у тім селі. В само полудне вийшов він до косарів, занятих роботою на збочи. Спека була велика. Духота стояла така самісенька, якби нині, йно-що якась тяжша і вогка. Старші косарі говорили, що буде буря з громами. О. Мелітон налазивши ся від ранку по всім хозяйстві, поклав ся на пригорбку, розкрив парасоль проти сонця і задрімав, бо очи єго склеїли ся самі до сну, а збудило єго якесь шопотанє в холяві. Здрігнувшись хотів зірвати ся на рівні ноги і аж кров в єго жилах застигла. З хо-

ляви виповзла нагло зм'я-мідянка і кинувши собою об землю стала шукати нори, однак вже її не найшла, бо достеріг її стоячий близько косар і одним замахом протяв її мізерне жите. О. Мелітон кинув ся чим скорше здоймати чоботи, а пересвідчивши ся наглядно в присутности всіх косарів, що їм нічого лихого не лучило ся, справді щиро подякував Богу і зробивши обіт, на тій місци поставив каплицю з іконою сьв. Миколи. Тут також зпід фундаментів виринуло жерельце; нарід уважав се ще більшим чудом, а о. Мелітон в очах темного люду виріс на незвичайного чоловіка. Та бо сей люд був і так справді добрим. Він став забувати на свого доброго старенького пан-отця, що був его попереднім душпастирем. Забував на сі патріархальні зносини, що его лучили з стареньким, либонь не сьвятим, дідусем і з его хатою, і привикав до часів нових, а ті були твердші. В горішній частині села коло церкви двигла ся нова твердиня, що якось так поводила ся до парохіян, як двір до хлопа. І тут вже треба було чи раз з годину постояти під дверми ганку, заким дістало ся послуху. Згодом-перегодом той безконечно терпучий люд привик до нових порядків. Новітний пан-отець був добрим хозяйном; дбав про свої будинки, про церкву, научав християнської моралі, а вільні хвилі посв'ячував книжкам і читаню. О. Мелітона звали прихожани мудрим, бо рідко, однак завсїгди, дав добру раду. Без крику, без зводження комісій потрафив зробити те, що хотів, а, нігде правди діти, часом і дотепу уживав, щоби лишень осягнути ціль.

Шоколіне, що виховало ся вже в дітах свободи, було трохи своєвольнішим. Воно темне але свобідне, також грішило звичайними але все-ж тяжкими пороками. З пороків — п'янство і нахил до дикого супружества, а також розпусту молодіжи викорінив о. Мелітон оригінальним способом. Він велів вандрівному богомазови змалювати образ страшного сатани і повісив его в темнім куті церкви лівобіч дверей при головнім вході. Під стацию сатани стояли грубо начеркнені слова: „Прийдѣте и менѣ поклонѣте ся душѣ царствія моего“, і з тої хвилі чи явногрішниця, чи піяк, чи любитель чужого майна вже мусів віддати не аби яку пеню. Справа йшла на суд дванадцяти найповажніших старших братів. Пан-отець прибрані в чорні ризи з чорною сьв'ячкою і з чорною книгою в руках слухали слів обвинителя, а обжалований

слухав сего обжалованя. На доказану вину братчики видавали засуд, а тогді всі, засьвітивши сьвічки собі й пан-отцеві, вели винуватця перед образ сатани. Тут відбувала ся друга дія церемонії. Грішник мусів цілувати чорта в курячу ногу „аки властелина грѣшной души“, пан-отець з чорної книжки відчитували якісь молитви, а як проголосили „амінь“, то самі і всі братчики гасили свої сьвічки, вимовляючи слова: „Справ душу свою, щобись не згас по смерті, як сьвітло сьвічок на землі“.

Ся дивна церемонія видала з часом добрі наслідки. Задля самого встиду, щоби не стати позорищем людським, стали люди вистерігати ся своїх блудів, батьки і матери були спокійніші о вінці своїх дочок, газди о своє добро, а жид-арендар став сходити на діда.

Воно правда, що така містерія була і дивна собою, а може і з кодексом правним незгідна. Але часи були ще надто сьвіжі по довгих віках зневажуваня людського достоїнства у бідних кріпаків.

Люди інтелігентні здвигали на се раменами, другі подивляли дотеп о. Мелітона, а неприхильна знесеню панщини шляхта була з сего рада. Вона сама славилася перед властями єго енергію, бо, винявши шкоду в пропінації, раділа вкорочуванєм самовільства хлопів.

Одним словом о. Мелітон стояв на добрих ногах, єрархія наділила єго почеснями, мужики єго бояли ся і мимовільно навчили ся шанувати, власть мала в нїм доброго помічника в моральнім веденю громади, а шляхта пересьвідчена, що хлоп, коли не вірить сліпо, дичіє, наділювала єго також своєю ласкою.

Опроче о. Мелітон не був злим чоловіком. Сїмю свою любив, для неї трудив ся щиро в невсипущій роботі. Для сусідських пан-отців щирий приятель і добрий сусіда був все готов до помочи або до ради.

Тверді умови житя, — бо все-ж праці мав доволі, — не затерли в нїм слідів давного молодечого жару. Без него празник не був празником, а весіле весілем. До нинішного часу володів він гарним басовим голосом, знав розказувати гарні приповідки, сьпівати жартобливі пісні, і справді не було в тій стороні ні одного сьвященничого дому, де-би він не ку-мував або не сватував, а всюди старі й молоді радо витали

високу, худощаву статть о. Мелітона, ёго-ж ніхто не називав інакше, як „громадським татунем“. „Поїхати до татуня“ значило поїхати до ёго дому, і зазнати там що найменше пів доби теплого широ-руського гостюваня. А бути у него в гостях значило, за багато заставленим столом провести чимало хвиль при жартах та безжурній веселости.

Своєї рідні у о. Мелітона не було. За те численна родина ёго жінки була предметом ёго запопадливости; він у неї славив ся наче другим патріярхом, бо вона радо линула до него по пораду і поміч, а о. Мелітон так звик до того, що вже ніколи ні одного ні другого відказувати не сьмів.

Нині однак о. Мелітон не був в гуморі. Ранішня подія так ёго загнувила, що навіть принада сего улюбленого кутика в гаю якось не була в силі прогнати усіх хмар з ёго лица. Усівши на ступнях каплички, вийняв о. Мелітон здоровий капчук з кишені, відтак спорядивши протичкою ножика люльку, поклав до неї сьвіжого тютюну, підкрутив цибух, а добувши з кишені камізельки кремінця і губки, тим-же сажим ножиком викресав огню, і поклавши розжевірлу кришку чиру на люльці, став ёї розкурювати. Легкий димок запашного тютюну лучив ся з сьвіжою вонею ліса. О. Мелітон стали відчувати полекшну на нервах, а для більшої вигоди розпростерли обі ноги, на праву руку сперли голову, лівою справили бриль від сонця і полинули якоюсь тихою думкою Бог зна куди. Не чули, що стежка ведуча через гай, стала гомоніти прискореним тупотом. За хвильку виринула з гушавини цікава, кучерява головка, а за нею сиві оченята, здорове, румяне личко, тай сіра підперезана сорочина малого хлопяти. Був се звичайний „Dominus Husakiewicz“ або по нашому пастушок від гусий, щó роззявивши ротик вже мав щось сказати, як о. Мелітон звернули ся в ту сторону і, побачивши хлопчину, кликнули:

— Domine Husakiewicz! quid est? чого хочеш?

Мали бо о. Мелітон ще одну сьмішну привичку, що в добрім розположеню любили глаголати на всіх язиках. Латина підпомагала німеччину, німеччина споріднювала ся з польщиною, польщина закривала ся русчиною, а деколи мова о. Мелітона завершувала ся грецьким або церковним зворотом. Все те разом зливало ся в цікаву сумішку зворотів, аргументів, а було одною з головних прикмет сего чоловіка. Він

був священиком-уніятим, тому, як сам казав, не цурався латини. Фірмана називав „magistr-ом equorum“, гуменного кликав „economus parochialis“, паламар звався з грецької „*προφήλας εκκλησιας*“, а кожда дівка до домашньої прислуги носила назву „*ancilla vaccensis*“, бо вже-ж на попівстві кожда дівка мусіла більше ходити коло коров, ніж послугувати в покоях. Гнівався о. Мелітон з засади по німецьки, а уживане все однаких термінів вбилося так в голови пан-отцевого окруження, що і прислуга і більша частина парохіян розуміла добре сю термінологію.

— Du Bengel einer — чого хочеш? — спитали о. Мелітон добродушно господина Гусакевича.

— Мене післав порпілякс [таке бідний Гусакевич переробив з профілякса] сказати, що гості приїхали.

— Які гості?

— Я не бацив. А казали, що якісь їмость і панич.

О. Мелітон піднялися з свого місця, потягнули за два рази люльку, видули з неї попіл і пішли скорою дорогою додому. Розбирали в думці, хто-би се міг бути; думали, що може найстарша дочка з сином, але поки що не могли відгадати. Минувши гайок і пасіку, ввійшли другим входом до своєї канцелярії і, скинувши з себе *балахон*, бо так називали довгу загортку з сірого полотна, закликали „*vestibularium*“ сиріч покровця Дмитра і веліли собі подати чорний сурдут.

— Хто приїхав?

— Не знати, прошу єгомостя: чужа їмость з паничем, похожим на молодого єгомостя.

— Та де-ж вони?

— Уже з їмостею в світлиці чекають на єгомостя, бо їмость веліли подавати обід.

Загорнувшися і підчесавши пальцями волосся, перейшли о. Мелітон через спальню жінки і гостинну, а звідси в світлицю. В світлиці на почеснім місці широкої канали сиділа старша худощава жінчина, уся в чорнім платю. Правобіч круглого стола сидів молодий богослов, а лівобіч як раз против гостя сиділа їмость Мелітонова.

— Слихом слухати, видом видати! — обізвався о. Мелітон до гостей своїх, коли вони як раз подали витати господаря додому.

— Чи-ж я надіяв ся, чи-ж я надіяв ся побачити нині в своїй хаті сердечну паню сестру! — сказав він, простираючи обі руки і цілючи паню сестру в оба рамена, бо і вона те саме вчинила.

— А! і dominus theologus! Нігде правди діти, здоровий вибрав ся, як з виду, то удав ся сестрі добродійці, — і за тим поцілував о. Мелітон Тося в голову, а він цілував вуйка в руку.

Лице о. Мелітона роз'яснило ся. Правду сказати, не був він конче рад гостям. Їх приїзд після першої звістки уважав він довершеном ферального дня, але від пані Марії роз'оружив его. Тіточна сестра пані Мелітонової з давен, та ще з дівочих часів своїх знакома свому швагрови, тішила ся его прихильністю, а найбільше зза того, що хоч остала вдовицею, бідною, бездольною сиротою, не піддала ся біді, у людий ласки не просила, а сама своєю головою і трудом шукала собі прожитку. Наколи всі свої, вся рідня, все непокоїла о. Мелітона ріжними ділами, а мало коли не такими, щоби з ними не лучили ся і материяльні орудки, Марія одна, хоч єї тіточна сестра давно любила, не просила нічого і сим з кожним роком добувала в его очах більшої шанн. А не бачив він ні єї, ні сина літ з вісім. Тосьо був ще учеником в гімназії, як его мати гостила свого швагра в своїм домі. Тоді був о. Мелітон в Бережанах в справах свого найстаршого сина, щб кінчив гімназію. Сестра тоді і погостила як слід свого швагра і за весь час кількодневного побуту ні одним словом не пожалувала ся на своє вдовине безталаннє...

— Ганно, — говорив о. Мелітон до жінки, вернувши до дому, — Марія герой-баба! Не загине! А син єї от дитина не така, як мої мізинки. Сам порнає ся, будуть люди з него.

І з Тосьо справді вийшли люди. Чотири роки минули, як батоом луснув. Тосьо укінчив теологію „cum eminentia“; але нинішній Тосьо се був вже не той покірненький, тихенький, несміливий студент. Чотири роки побуту в столиці краю, зносини з великим гуртом товаришів, ба і з людьми, щб стояли на трикіріонї ерархії, освітили і виробили его. Гарний голос теноровий запевнив Тосеви поважне становище поміж семінарїстами, а вони так тоді, як і нині, гарний хоровий спів уважали точкою своєї амбіції і слави. Права

ї щира душа, праведний характер і здібности, витривалість в науці і розум зробили з часом Тося семінарським Вен'яминком. Ним гордився ректор і настоятелі, його любив митрополіт, знали крилошани.

Зрештою був Тосьо і вродливим хлопцем. Рум'яне лице, гарний зріст, карі очі, чорний волос, дзвінка бесіда, були також не аби якими прикметами.

Легким кроком сунув він розцілювати руку о. Мелітона і з першого погляду сподобався о. господареві.

— Бравий хлопець, нігде правди діти. Не знати на тобі, сину, чотиролітної неволі.

— Славити Бога, добре визирає, — обізвалася пані Марія...

— Видно, що добре кормили. А „вариха“ яка? Добре харчувала? За наших часів, нехай її Бог сего не тямить, от баба була! З пекла родом. І чим вона нас не харчувала! Нераз, вибачайте, так черево боліло, що і по тижневи або і більше не робилося „офіцій“.

— Телер якось ліпше, — сказав Тосьо, — троха і дозріплучший, новий ректор!

— От і пригадали вариху, — вмшалася пані Ганна, — таж і я вариха, а сестра з дороги. Прошу, на те, що Бог дав...

— Прошу, прошу, — сказав о. Мелітон, і рівно в дві пари, він з панею Марисю, а пані Ганна з Тосем попід руку перейшли в гостинню. Тут поралася вже служниця, а із здорової вази заносило смачною вонею запашиного руського борщу. На першій почесній місци сіла гостя, насупротив сів Тосьо, між ними пані Ганна.

— Ну, „domine eminentissime“, від чого-ж зачнемо? — спитав о. Мелітон, дивлячись зпід ока на „питомця“.

Тосьо заскочений сим питанням якось не знав, що відповісти, і так що лише сівши, зірвав ся з свого місця і шмовільно перехрестився на голос, привикши до сеї функції за чотири роки семінарського життя.

— Гарно! дуже гарно! так і треба! — обізвався о. господар, — воно по теологічному і по християнськи, але на гостині треба обід і чимось другим починати.

І те сказавши до зацікавленого Тося, підійшов о. Мелітон до шафи, отворив її спеціальним ключиком, і виявивши

звідси гарно різаний боклачок з золотистим плином, наляв чарку, випив її і сказавши „помагай Біг!“ наповнив її Тосеви.

— От від сего братику! Молитва молитвою, а чарка собі не завадить. Тим і треба похрестити тоненький, пісний попівський борщик.

Тосеви стало ясно. Після сего вступу і єму чарка пішла в роті гладко, а відтак і усміхнув ся на дотеп вуйка. Вуйко за весь час обіду був дуже говіркий. День був пісний, бо п'ятниця. О. Мелітон жартував собі з кожної, хоч як добре приладженої страви. З'їсти любив він добре, а без мяса чув себе якось ніяково.

— От і вигадала моя їмость обід для загірських гостей, от славно! Либонь чи не прийде ся подибати нині з оселедцем... Тосю! знаєш ти гимн на честь семінарського оселедця?

І не ждучи відповіди став о. Мелітон деклямувати в патосом славному сатиру на семінарський харч:

„Вставай, вставай, протри очи,
Хоч не спав-есь сеї ночі,
Бо ти вчора накормили,
Фафулиці наварили.

. . . . .
Пан селедець у мундурі,
Що му лоб об'їла щурі,
На тарели лежить боком
І дивить ся одним оком...

. . . . .
Гейже, гейже, весели ся!
Що з'їш завтра, не жури ся,
Іда — марність сего сьвіта,
Ректорови многа літа!“

— А що? правда, ще тямлю, а ти знаєш сю пісню?

— Знаю, — відповів Тосьо, — і заспівати знаю.

— А сьпівалисьте її часто?

— Либонь чи не що дня. Видно і давнійше не гаразд ліпше було, як тепер в сїм ділі.

До столової внесено на полумиску гарно звареного щупака.

— От оселедець! па такого пишемось оба. Що? правда, domine?

— Verissime, profecto verissime, — була відповідь Тося, а пані Ганна стала гостей своїх запрошувати до сеї

свіжої страви. О. Мелітон поки що виняв з шафки здорову флящину вина.

— Небіженьку, обпив ся ти чимало води за житечка свого! Тепер вином тебе підливати мем, — сказав Мелітон, звертаючись з тим словом до щупака.

Поналивавши до чарок, відізвав ся:

— За ваше здоров'я, пані-сестро, за вашого сина здоров'я! А води не пийте, бо бравий чоловік навіть в чоботях води не любить.

— Спасибіг, спасбіг! — дякувала пані, Марія розсміявшись весело, а пані Ганна придала від себе: „На щасливе весіле!“

Син поглянув значучо в лице матери, а мати глянула на сина і якось уклінніше ще стали дякувати господарям за їх щирю гостину. Снеста протягнула ся доволі. Балакали і наговорити ся не могли. Тосеви аж лице пашіло і від горяча і від кількох чарок вина. Він видно рад був може звернути на справу, що може задля неї сюди приїхав, але О. Мелітон все розпитував жінчину сестру про часи давніші і балакав про теперішні умови життя. Тося поки що не займав питаннями; те він лишив собі на пізнійше.

Вже добре було з полудня, як господар з жінкою перевели гостей своїх з столової на веранду. Вид з неї не був поганійший від виду із збочи за ліском.

— Ах! як гарно! як гарно тутка? — стала пані Марія розхвалювати сю сторону, що дуже хорошою картинною широкого виду стелила ся перед їх очима.

— Справді гарно! — чудував ся і Тосьо.

— Отсе не семінарські жури! Вуйко певно люблять свою оселю.

— Се ще нічого. Ходи зі мною! Побачиш другий бік єї, — і, подавши Тосеви тютюну на папіроску, взяв его вести до свого улюбленого гаю, щоби там відотхнути після смачного обіду. Жінки лишили ся на веранді, розказуючи собі свої жіночі справи.

Вже сонце половиною лица свого сховало ся за гаї і гори, вже его золотисті промінні послідніми поцілунками несли сердечне добраніч матінці землиці, вже скрізь по видніючих

в дали полях заворушились потомлені хлібороби, довершуючи своєї буденної праці, пастухи стали вже зганяти худобу до купи, а вони обидва ще говорили. Тосьо, очарований і добротю вуйка і благодатним холодом чудового літного вечера, говорив і не міг наговоритись, розповідаючи про часи своїх студій в гімназії і про побут в семінари, що з него вийшов він із чималим розчарованем. І не він один. Всі єго товариші-ровесники, всі, що ще на шкільній лавці огріли молоді свої серця музою великого Кобзаря-мученика, всі, що в слід за єго піснями самі розбирали, чи є правда на світі, всі вони думали найти єї в тих мурах чотиролітної добровільної вязниці, і сказано, мало хто з них вийшов з неї осінений духом висшим.

Що правда, найшли вони тут велику глоту молодіжи, найшли недостаток карности і послуху, найшли старшину, що не доросла до своїх обовязків, найшли недостаток управи, але не найшли того духа, що повинен був всею своєю силою сияти в нідрі такої інституції, як руський духовний семінар. Молодий чоловік, увійшовши перший раз з світа в притвори сеї інституції і надягнувши на себе фундушеву рясу-реверенду, фундушевї семи-милевї чоботи і історичний циліндер, перетворював ся з часом в цілком друге, а так до давного свого „я“ неподібне, сотворіне. Альфою і омегою єго істнованя під визначенім єму числом ставав дзвінок, а сеї голошний, але бездушний і студений приказчик чи раз перетворював враз з другими обставинами і найблагороднійше серце в холодного автомата. Після послуху дзвінкови оцінювало ся звичайно характери і поведене тих молодих людей. Поступи в науці оцінювали професори на університеті, а хто мав оцінювати і розбирати стійність їх сердець, хто мав потрудити ся над виробленем їх характерів? Чи ректор і кілька префектів або по нашому управитель і настоятелі? На звиж двіста молодих з різних сторін постяганих кандидатів духовного званя було їх мало, аж за мало — виходило отже, що молодіж сама себе виховувала, коли не було кому ховати єї і вести до щирого свїгла правди. По формі вела єї старшина, по нутру, по естві сего, з чим лучила ся будуччина і молодіжи і єї народу, вела вона себе сама, але прямою анархією. Вона, не маючи перед очима ясно поставлених духових ані народних ідеалів, не загіта приміром старших,

жила своїм промислом поти, поки сей промисл не довів єї до загальної і всім одної мети: укінчення семінаря, щоб відтак можна, пошукавши жінки, висвятити ся і ставати в ряди „достопочтенного чина“. І ніхто не питав ся тогді, чи є в кандидата званє, чи буде він справдішним сівачем Христового зерна, чи лишень збирачем насущного для свого прожитку і прожитку сім'ї, ніхто не питав, чи в серцях тої, з року на рік на трудовників в Христовім „вертограді“ посвячуваної молодіжи, тліє який жар патріотизму, бо і не було кому про се питати. Патріотизм був в словари руської термінології словом новим, а єго значіне було так утле, як нитка павутина. Він до років шістьдесятих був річею зовсім неавістною, від шістьдесятих до сімдесятих — чимось в роді розпливаючих ся на сонци дреглів. Патріотизму учить передовсім мати, відтак батько, патріотизму учить школа, патріотизму учать обставини, та на жаль ні материй, ні батьків патріотів не було, школа була в чужих руках, а обставини були не сумні, але такі, що доволі темна ще тогдішна інтелігенція не здавала собі з них справи, бо їх і розуміти не зміла. В літах 50-тих патріотом був той, хто кричав „я Русин“, а не знав ні історії, ні літератури свого народу, — патріотом в літах 60-их був той, хто сторожив східного обряду і ставив єго на перший плян в своїй службі церковній, а все те не спіяло ні одних, ні других дома з сімєю і на товариських сходинах говорити по польськи, а хлопом-мужиком хліборобом погорджувати подібно як се чинив перший-ліпший шляхтич. Патріотом був сей учитель в школі, щб молодому, а до своїх святощів лїнивому Русинowi не дав двійки, патріотом був той, хто спорив і дер ся за азбуку, а сам не розумів в сій справі над те, що азбука усвячена нашою церквою. Таких патріотів було повно; залежало від промислу одиниці: хто вмів ліпше удавати і своєму „аз“ твердої надавати поваги, сей був і більшим патріотом. Примір ішов з гори! І чи-ж молодіж, таким повірена людям, могла справді підховати ся як слід народови своєму на потїху і честь? Фальшиві акорди в душах висшої єрархії перемінювали ся в головах молодшого покоління в правило фальшивої гармонії, а як вона була чиста, про се могли багато сказати мури старого семінаря.

І Тосьо, ввійшовши під єго дах, застав ті самі обставини. На митрополічїм престолі згас що йно владика „сластолюбець“ і автократ, а по нїм прийшов смиренський самоучитель, але єрархія остала тога сама. Остала з пересьвідченєм, що вона „соль землі і народа, отже висша всіх сословій“, а тим самим псевдоаристократична — і остали нові, за час володіня попередного владика сьвіжо вироблені типи Лизуновичів.

Не було моралі поміж єрархїєю, не було єї поміж тогдішню молодежю семінарською — багато там характерів ломало ся зіпсованєм, виходили лишень одиниці з яким-таким сьвітоглядом.

До того безперечно смутного стану примішав ся по роках 60-тих ще й сильний партійний розлад. Від першої появи Шевченкового „Кобзаря“ більше мисляча молодіж пішла за голосом народного гєнія, але сей голос трафив не до всіх сердець. Він був відгомном простонародного серця, серця осьвіченого, гєніяльного простолюдина, тому не міг пірвати за собою ні аристократично настроєної єрархїї, ні єї наслідуючих по багатьох селах пан-отців, а тим самим і їх дітїй, в тім дусі вихованих.

Молодіж семінарська, щб̄ вже і так ділила ся на „восточників“ і „западників“, або „питомців“ львівської і перемиської єпископії, з котрих перемиські уважали себе твердшими а звали ся також „каштанами“, бо їх попередники висадили одну вулицю в семінарськїм городі каштанами, дальше на паничів-поповичів і хлопівичів, тепер розділила ся основно на два табори: українофілів і твердих або сподвижників проголошеної словом ідеї „адін народ“. На жаль тверді були горою, а другі мусїли стеречи ся, бо управа семінарська, ясна річ, прихильною до них не була.

Тосьо, хоч син сьвященника, належав вїймкового до других. Таким увїйшов туди, таким звідти вийшов. Він був через два роки тайним головою своєї громади і твердим стовпом того духа та тої ідеї, а вона вчила єго думати над собою, над говаришами, над долею свого народу і своєю. З того він і сповїдав ся довго перед своїм вуйком. Щиро, сердечно потягнув сей єго до себе, а молодий, чуткий хлопець розкрив перед свояком цілу свою душу.

О. Мелітон, прочитавши єго свѣдоцтва, став єго на-
мовляти, щоби шукав собі дороги до чинів висших, бо на
єго думку молодий чоловік без гадки про кар'єру уважав ся
чимось незвичайним.

— То все гарно, мій любий. Я розумію тебе і твої
ідеали, з ними однак не зайдеш далеко. Я, практичний чо-
ловік, можу тобі сказати: поезія хочби якого поета є все
лиш поезією, є все лиш здогонюванєм недосяжних ідеалів;
практика учить інакше. Ви молоді не знаєте свѣта і мужика
не знаєте. Він темна, незряча сила, тому на него також сили
треба. Тонкості чутя він не розуміє.

— Ні, вуйку, ви несправедливо судите. Мужик темний,
бо темним єго роблено, бо про освіту єго ніхто не думав,
далі зрештою і незрячого брата приєднаеш собі серцем.

— Ха! ха! ха! — засьміяв ся о. Мелітон. — Чого-ж
тобі треба, мій молодикю? Хіба-ж мені лязати ся та цілува-
тись з хлопом? Мені видить ся, що ваші високопарні ідеї
за далеко вас уносять. На свѣті були, є і будуть суспільні
ріжницї. Я не на те вибив ся висше своєю освітою і тру-
дом, щоб відтак був за „пан-брат“ з сїраком.

— На мою думку треба ще більше.

— Якже?

— Служити сему сїракови!

— Не вже-ж пасти худобу у свого паламаря?

— Ні, не так розумію. Служити єму порадою і наукою,
служити трудом і ласкою, служити любовю, а така служба
се лиш відвдяка, се лиш довг відданий...

— Ну, гаразд, нема що казати. Чи ви всі такі тепер
виходите звідти?

— Не всі, — відказав Тосьо. — Деякі навчили ся
сповняти „офіція“ шематичні, а відтак грати в карти і ро-
бити довги.

— Ну, я сего не робив, а таким хлопоманом бути не
міг-би, як ти сего жадаеш від мене.

— Ні, вуйку, але ви знов і не такі, яким ви себе пока-
зуйте. Ви самі знаєте, що осьвічений мужик — самосьві-
дома сила народна, а темний — ніяка, пасивна.

— Так, але до того треба віків, впрочім я єму даю таку
освіту, до якої мене заставлено, церковну.

— Мало, вуйку, вибачте. Пастир духовний, се велика

сила. Ёму не лиш пан-отцем, але педагогом і патриотом треба бути, а як чутка про вас іде, — сказав Тосьо, підлещуючи троха старому, — ви певно такі.

— О, тверді ваші усліва, мої паннічі молоденькі. Але чекай: поживем, побачимо.

— Певно, побачимо. О, якби я хотів вже тої хвилі діждати ся, коли буду міг зачати свою роботу і нею тудою працювати, щоб по літах моєї праці ніхто про мого прихожанина не міг так сказати, як той адвокат, що про него я розповідав вам. Вуйку, мені до нині серце крає ся на агадку сеї пригоди, а щиро жалував я своїх товаришів, що вони чи одну хвилю марнували на устроюване хочби семінарських „Серафінок“ забуваючи, що дітям Руси тільки вчити ся і вчити ся треба, бо тільки таким робом роздобуде ся „для своєї хати і сили і волі...“

О. Мелітон не відповів на се нічого. Він може і відчув той жар молодечий в грудях молодого чоловіка, він не міг не признати ёму правди. Будь що будь і він сам, пригадавши собі часи свого побуту в мурах семінаря, відчув, що за весь той час учили ёго, правда, і гершеневтики, і халдєйки, і асирики і Бог зна чоґо не вчили, але не показували ёму тої мети, що так ясно сьвітила в очах представника молодшого покоління. Коли-ж сам мав троха більше любови до простолюдина, сего він певно там не набрав ся. Він тямив, що і ёго батькоробив панщину і відбирав панські побої, — він знав, що нарід зпід тої стріхи, що зпід неї він сам вийшов, був бідною, найбільшшою верствою народної суспільности.

— Так, вуйку, — зачав знов Тосьо, — ви бажаєте, щоб я пішов по „ліствици преувеличеного чина“, ні — годі. Там, вуйку, аристократи, а радше аристократи фальшиві. Небіщик митрополіт був найліпшим їх представником. Був паном, вельможою, бо був найпершим владикою, але не руським. Руси не любив, бо хто так гордим був, що аж на своїх „собратий“ накидав ся неповинно мокрим рядном, сей не мав ні крихти руського духа, ні серця в своїй груди.

— Судиш остро, але факти?

— Охотно розкажу. Уявіть собі, вуйку, старенького, сивоволосого сьвященика „antiquae educationis“, що від хвилі висьвячення не був ні у Львові, ні у сьв. Юра звиш 50 літ...

— Ну, що-ж дальше?

— Уявіть собі його перестрах, коли на донос якогось лизуновича дістав приказ ставити ся сейчас перед лицем митрополіта, а сей сего струдженого далекою, бо аж з глибоких гір ведучою дорогою, приймає, не вислухавши его вперед, лайкою і польським словом.

— Але-ж за що? може була его правда?

— По причині доносу, що з хлопами жиє, як з рівними собі...

— Не могло так бути; міг боронити ся!...

— Було. А було й так, що прийшло до такої оборони, якої митрополіт в роду не чув...

— Що-ж? до якої?

— Побачивши, що переборщив, подобрів і став розпитувати, що чувати більше в его парохії.

— А делінквент?

— Відповів з місця: „Що-ж чувати? От, як у нас на селі! Люди говорять, що сьв. Юр їздить на кони, а наш митрополіт, вибачте, Високо-Преосвященний, на свини!...

— О, добре! Бігме, Боже, добрий собі. Хто-ж се був такий мудрець? бо справді Соломон!...

— Старенький о. Михайло з Д.; ви, бачу, его знаєте.

— Знаю, знаю. От, доведи Боже ще старого побачити; от і побажаю ему успіху...

— Се-ж вам факт і примір. А чи думаєте, вуйку, що окружене владики інакше? Ви може не буваєте там часто, то і не знаєте того. Спитайте „собратий“ знаючих ближше тамошні обставини, хто се є „каштіульні ланцухові бриськи“, — вони вам розкажуть. Гордість і гордість і дивна, а так духовенству нелицююча псевдопанська, вдача. Коли ідеш до котрого, стій перед порогом або в сінях, як в передпокою експецельнції, і тому Юр собі туди, духовенство туди, а по середині бідна, темна паства, над котрою працює ся без пляну, без витиченої мети, і хіба так робить ся, щоби чужі пекли свою бульбу в попелі нашої нездарности...

Тосьо говорив правду. О. Мелітон сам не міг позабути того легковаження своєї особи, як і він бував за своїми ділами у сьв. Юра. Там найшов він фєвдалів кастових, а не найвисших сторожів народної церкви.

— В тім може троха і твоєї правди, — обізвав ся він по хвили до розгоряченого своєю бесідою свояка. — Так

що-ж? Ні мені, а тим менше тобі се на другий лад перетворити.

— Тому-ж я і не хочу туди їхати ся. Бували і там такі, що хотіли мені иньшу мостити дорогу. Вказували мені дорогу до Відня, Риму, а в перспективі „палідрони“, так годі було їх слухати. Іти мені на чужину, віддалити ся сотку миль або й дві від дорогої матери та від рідні — було годі. Мій батько був сільським попом, стану і я таким; докторатів, туди йдучи, не потребую, а на тепле слово до люду стане мене і з тим, що научив ся доси.

— Воно і твоя правда; а хіба-ж думаєш, що і між сільським духовенством не станеш рідкою одиницею. Знаєш, як у нас голосять: „Що попик, то типик“.

— Нехай, але не мати му діла з висшими, лишень з рівними собі, а в тих певно грудь чутливійша і чистійше серце.

— Дай Боже; а поки що вертаймо до дому.

Тосеви, що звиш три години пересидів на узгірю збочи, захотіло ся ноги розпростувати і забажав абігчи в долину, на селю. О. Мелітон пристав, і стежкою, що крутий слід свій визначувала ясною рисою вдовж збочи, стали оба спускати ся в долину.

А там в селі, притихле за дня, жите гомоніло знов мов соткою роїв в величезнім улию. На гілях деревини цьвірінкала безліч укладаючих ся до сну воробців, на крайній клуни якогось зажиточного газди клапали старі бузьки з бузенятами; з хат підіймали ся рівні стовпи диму, по подвірях і левадах чути було накликування пораючих ся газдинь, що, вернувши по цілоденній роботі в поли, скликували хто куриї, хто гусий, хто поросят. Декуди накликували ся вигукуючі діти, а широкою і довгою улицею йшла довгою отарою худоба. Попід ноги коров та телиць плентали ся побекуючі вівці, спихаючи себе взаїмно в рів і поскубуючи запорошений муриг. За отарою йшли пастухи, погукуючи та посвистуючи, хто на губах, а хто на дудці. По завітчаних густою деревиною оселях стали скрипіти над кирницями журавлі, а далі знов останні незавершені вози з хлібом повертали до своїх відчинених воріт, а оси їх, висушені цілоденною спекою, поскрипували, як вертаючі ранною весною з поля теліги.

Оба мужчини виминали скорим ходом всіх і вся, віддаючи поклоном на поклін „Слава Богу“ та „Слава Ісусу Хри-

сту". В половині села повернули знов на гарну леваду, а нею вже вертало ся знов під гору на приходство. Від горішного села надійшов гурт женців, розкішних здоровлєм, веселих сповненєм цілоденного труду. Попереду бігли, збивши ся в купку, поквітчані дівчата, далі побренькували косами парубки. Он там на скруті порівнавши ся, ударили у всі голоси. По вечірній тиши, по росі вечірній пішла луною весела, дзвінка пісня :

„Над річкою, над бистрою
Спізнав ся я з дівчиною;
Над річкою з бережечка
Цригортала до серця...“ —

і нараз, як бритвою втяв, затихла, бо з гори з дзвіниці загомонів голос дзвона, найперше одного, відтак всіх, мов одної співучої сем'ї. Гомін той застогнав якимсь сумовитим, жалібним звуком, заводив голосячи сумної. Похилились женчики до долу... повклякали, похрестились, познимали й собі капелюхи рівнаючи ся з ними пан-отці і шепнули „вічная пам'ять“. Над селом гасло останнє зарево минаючого дня, а в селі згасло одно тихе, трудяще житє, і по єго душі голосили як раз жалібно дзвони...

Гості повечерявши пішли спочивати. Для пані Марії вимощено вигідне ліжко в гостинній, а Тосеви постелено на веранді, бо просив о се тому, бо в покоях було душно. І мати і син позасипляли вже давно спокійним сном під дахом гостинним. На приходстві затих давно гамір буденного руху. Сьвітило ся лишень в канцелярії о. Мелітона і в челядній. Пані Ганна пильнувала сьвіжого печива, а о. Мелітон, надівши на голову панафійку, зложив руки і як раз кінчив вечірні свої молитви. Відмовивши посліднє „Славословіє“ і „Господи помилуй“, хрестив ся він з лицем зверненим до сходу, а в тій хвилі вийшла й собі з челядної пані Ганна і, присівши на лавочці під двома розлогими липами, видно чекала на свого чоловіка.

— Що-ж? сплять вже? — поспитав він, наближивши ся до жінки і сідаючи побіч неї на лавці.

На тім місци обоє супруги в літній порі відбували звичайні свої снєсти. На тій лавочці сідали вони від давних

літ поруч себе; тут радили чи раз про найцікавіші справи свого дому і сем'ї, тут пригадували собі давні, незабуті дні молодости, тут радили над тим, що їм було треба робити на пізнійше, тут слухали весною лящаня соловеїв, а літом ховали ся перед спекою сонця, перед задухою в хаті. Ті дві розлогі вікові липи з року на рік були свідками найтайніших вимін гадок, і понад їх головами все своє густе, зелене розстеляючи гілє, наче благословили їх тихому, сумирному супружому житю. А пані Ганна, ровесниця Марії, була типом подруги сьвященника. За літ молодих навіть дуже гарна, переховала сліди сеї краси до тепер, лишень, що в тім лиці можна було вже читати історію єї життя, а нею був безнастанний труд, праця від досвітків до ночі. Господиня на цілу тутешню сторону мала в житю своїм три цілі: бути доброю жінкою, доброю матерію, а тим досягнути ціль третю, іменно поважанє між сусідками. Перші роки єї подружжя зішли на студіюваню характеру свого чоловіка і раз єго пізнавши, вже з ним уміла в злій і добрій годити ся хвилі, була навіть більше пасивною, чим він сам вимагав того від неї. Керму долею дітний здавши цілком на него, робила лишень те в тім напрямі, що до неї належало. Єї діти за часів школярства мали гарне білє, гарну постіль, єї доньки принесли своїм чоловікам в приданім можливо гарні і з вибагами гафтовані хусти, але те, що сама беззглядно слухала чоловіка свого, визначило ся і на єї дітях.

О. Мелітон був все першою і остатною інстанцією в хаті, мати була тайним і тихоньким посередником між ним а дітьми, і то в справах найконечнійших. За те в домашнім господарстві була вона незрівнана. З педантизмом сповняла вона свої труди домашні і ним утримувала лад і статок, поручений своїй опіці.

Чоловіка любила й шанувала. З годо́м-перегодо́м повіривши в розум єго голови, понехала кликати єго по імени. З польська, бо-ж і в польськім ховали ся дусі а в вірі лишень батьківській жінки єї часу, хоч з часом наломала ся говорити по руськи, вона ніколи не кликала єго інакше, відколи старша дочка пішла з хати, як „ксенже“, а в тім слові було все. Була честь для єго стану, для єго зверхности в хаті, честь для него, як для вітця єї дітний і голови цілої

родини, а врешті честь для него за те, що щиро радив і помагав їй найблизшим.

Після обіду вивідавши ся від панї Марії, що Тосьо рад-би за помочю вуйка пошукати собі товаришки житя, та лише що ні вона, ні він просити о те не сміють, дожидала терпеливо вечера і сеї години, що в ній буде могла з ним щиро розібрати справу свого сестрінка.

— А сплять, — відповіла на запитанє чоловіка. — Сьвітло погасили. Щаслива Марія — діждала ся потіхи з сина.

— Справді хлопець добрий* і серце в него чисте, але фантаст. Їму не буде добре в сьвіті.

— Хіба-ж тим, що серце мають добре, має зле бути? Тож, ксвиже, нам, славити Бога, не зле, а я про серце ваше також інакше не скажу.

— Та їмость ласкаві, нігде правди діти, але у него тота доброта проявляє ся фантазіями, що про них я бодай не чув ніколи.

— Звичайно молодий. Коли-ж і кому до лиця фантазія, як не молодому?

— Так, так, не перечу; він однак хоче бути попом і пляни свої поповської роботи начеркнув на якихось висо-парних і в поезіях вчитаних ідеалах.

— Воно може і те добре. До нашої Люсі сватав ся, знаєте, той присадкуватий з Залужа... Ну, сей певно про іде-али не чув нічого і сїнько... Молоде та літає, а відтак присяде; але самі кажете, що хлопець добрий.

— Добрий і гарний. Він справді як живий небіщик єго батько. Слухайте, їмость, не звирювала ся Марія, куди він поверне за жінкою?

— От і в тім діло, що їм ніяково до вас за порадою, хоч того приїхали.

— Ну, не дурний хлопчище. Ціле полудне учив мене, як цяцькати ся з хлопом, а не спитав мене, куди-б єго справити, щоби міг відтак цяцькати ся з жінкою.

— Обоє не сміють.

— Так автра на екзамен возьму єго, побачимо і тоті ідеали... — кінчив з легкою досадою о. Мелітон, бо на єго думку Тосьо, будучи укінченим алюмною, повинен був перш всього тоту річ з ним розібрати.

— Якось вже зробіте, а вже ніхто тому не буде такій рад, як Марія. Бідній вдові приїде ся жити у сина, а як невістка лиха трафить ся, то й найліпший син не улегчить долі нелюбленій невісткою мамі.

— Хіба-ж я вам їмость злих невісток понаходив?

— Крий Боже, а подай таких кожній матери. Тай наші хлопці були що правда меткійші, а Тосьо мабуть не знає ще нікого, а як знає, то про се не говорить мамі.

— Повезем, то й пізнає. На Україну не поїде, дівчат сторонських доволі.

— Та вже, як порадите по своєму, ксєнже, він послухає. Марія не може нахвалити ся, якій він добрий і слухняний.

— Коби лиш не хотів своїх думок виявляти, бо знаєш, як то наші крикнуть „революционер“, — панни в алькирі поховають ся.

Пані Ганна стала відтак вичисляти знакомі собі партії. О. Мелітон кидав від часу до часу і своє слово, але рішучо за ніким не виявляв ся. Розбирав більше в гадках те, про що говорила жінка. З привички сягнув до кишені за капшукком, хотів закурити люльку, бо цибух лишений тут перед причиною молитов стояв як раз при нім; але пригадав собі, що завтра має службу божу, а місяць вже сходив, що було познакою північної години, — сховав отже тютюн назад в кишеню.

— Га, якось воно буде, але, їмость, час і нам на лежанку.

Сказавши те підвів ся з лавки, а те саме зробила пані Ганна. Від полудня подув легонький вітер. Заколисав гілєж лип, зашевелів їх листками, а зза церковної бані вплив косорогий місяць, кинув свої проміні в сей бік і побачив, як обоє суруги віддавали собі щире, сумирне добраніч. Вона похиливши ся цілувала его сьвященичу руку, а він віддячив їй тим самим і тулив уста до похиленої голови...

Через хвильку згасло сьвітло в челядній і в спальни їмості, а о. Мелітон, збираючись до постелі, пошукав свого требника і там на кінци тої книжки, на вплетених в ню картках звичайного паперу став, положивши ся до ліжка і присунувши ближше лямпу, стоячу на столику при самих головах, читати записані рядом за своїм впливом і посередництвом повязані подружя. Тут стояло їх записаних вже шіснайдцять. Тосєви припадала сїмнайцятка.

— Погане число, але мара бери, якось воно буде.

За тими словами згасив о. Мелітон лампу, поправив ще подушку, приляг ёї правою стороною своєї почесної особи і незабаром захропів всею силою своєї здорової груди...

4.

Проїхавши ще півтора милі з села Т. на полудне, лишивши цілий ряд подільських горбів, горбиків і ярів, ставало ся нагло над великанською прогалиною, глубоченним яром і виділо ся нараз в низу, в споді того яру широку, розкішну ленту Жовтих Вод або нашого Дністра. На мою гадку не знаю, чи є друга ріка на нашій Русі, щоби понад нею стедило ся тільки справдішної краси, тільки величних краєвидів прегарної, прехорошої природи. В середущім бігу своїм впливає Дністер під Нижневом в той славний яр, щó дном своїм низший о кількасот стіп чим ёго вершки, справді романтичними краєвидами і дуже буйною рoстинністю хіба так чарує око туриста, як берегами своїми ріка Рось на Україні. І тепло в тім ярі на причуд. Від Чорного, козацького моря дидуть безнастанно ті теплі чорноморські вітри, ріка сама видихує з себе тільки пари, щó в тих двох услівях фльора дністрового може найбуйнійша в цілій середній Європі. Розкішним листком нашого звичайного оріха закрийєш собі від сонця ціле лице мов брилем, а який той листок ніжний, яка ёго вдача, такий він як і вся деревина і кожда рoстина над берегами грімучого Дністра, люблений плеканець тутешного підсопя. З яру звисають величезні скали червоного подільського каменя, найчастійше покриті густим лісом або гордо задивлені в филі свого вічно плывучого сусіда... Понад самі береги — безконечні гаї лозини, вільшини та івги, при дрібних притоках, щó бистрі свої води несуть серед шуму і гуку до материнської ріки, тарахкотять жлини та лотоки, по зеркалі золотистих филь дністрових, по верху тихих глубин ёго шибують, мов великі чайки, човна, тратви, пороми, шуланди або плывуть поважно сплави та галяри з ріжним людським добром, — а все тото весняною або літною порою о Івані відбуває ся, серед відгомону одного великанського хору мільонів соловеїв, щó їх тутка так повно, як капель роси ранком о сході сонця. Верхом ярів і понад притоками стоять гарні, ровкішні села. Ті, щó над притоками, отже ближе берегів,

а в глибині яру — дуже багаті і маючі, горішні села біднійші, бо хоч і вони на подільській землі, а все-ж нема на тій високовороні тих умов підсоня, що в долині. На горі ще сніг лежить, в долині дерева цвітуть, на степі подільським заметіль-хуртовниця, що й собаки з буди не виженеш, в ярі ти-хенько як у Бога за печею. Тут страшно лишень перед повенію, або ще страшнійше, як в хвилю літної бурі стануть греміти хмари і увесь яр тьмою закриють. Судним днем стяє тогді кожда година, бо гомін громів реве тут мов на шпильях Чорногори або в Карпатських пропастях, а пійма стає така, що свята божого на крок перед собою не бачиш. І над тим ярим дністровим як раз о півтора милі від села Т. лежало гарне і дуже широке село. У него було своє імя, як звичайно у кожного села, але від якихесь кільканийцяти літ сторонські люди стали его прозивати „Шумячем“. Чому? Може правда була і по їх стороні. Наш нарід за всі часи свого лихолітя навчив ся орудувати одним страшним оружьем, а ним є сатира.

— А був великий ярмарок? — питав пан у мужика.

— Та... середній. Панів і жидів було доволі, а людий мало.

От і відповідь справді Гайнівська. Сотки літ не мав ніхто простолюдина за чоловіка, він тим-же самим і віддячує. Знов може нігде і в ніякім краю не водять ся звичай такий. Спитаєш мужика:

— А як вас зовуть?

— Мене? Панько Хитрий, але пишу ся інакше, от хочби Боднарчуком...

Зза того в перших початках австрійської управи в Галичині виходило для неї чимало клопоту. Німці повписували в листи списні людий з їх епітетами-прозвищами як раз тими, що їх село славило задля добрих або лихих прикмет. Назвиск властивих в книги не втягнуно, а зза того лучали ся відтак і процеси і спори сусідські або й з державною управою.

Село, що про него згадано, прозвали люди сторонські „Шумячем“ не для жартів. Здавен-давна було тут тихе, сумирне, трудяще житє хліборобське, плило воно тою звичайною струєю громадських і буденних обовязків. Але і на него прийшла гірка хвиля. До села назначено приходником о. Софрона З., а се був знов тип роду і своєї вдачі. Була неділя.

В цілім селі по улицах виляг нарід мов пчолу на улій. Десь там в середині села гуділи скликуючі на вечірню дзвони, але нарід не робив собі нічого з того гомону.

— Хлопці, а нуте, ходім на вечірню; вже дзвонять.

— Іди, коли-сь цікавий, — обізвав ся гурт до накликаючого парібка. — Не дурний іти та чекати під церквою сумраків. Сегодня у поца гостей, що мухви на оборі.

— А ди! гостей... Ну, то й справді нема чого йти.

— От вечером, — відкликнув ся третій, — підем глянути, як бавлять ся. Тай панна певно грати ме, а може й музики.

— А хіба нема зза чого гуляти? — вмшала ся в розмову якась зажиточна газдиня, — село велике. Сегодня вже досвіта вибирали по хатах попівські слуги, хто яйця, хто кури, а хто сир та масло.

— Ну, тай за Бог да прости!...

— Коби хоч за те, а то просто таки дай. Не затишиш, не напишиш, просто як за панщини...

Люди, поговоривши про такі справи з годину, похитавши головами, подали ся як раз в противний бік від церкви. В другім боці села простирив ся широкий майдан, а на майдані стояла величезна коршма. Туди ішов як раз головний гостинець, тут він переривав ся руслом Дністра, тут в глинні яру був перевіз. Людей чужих їхало туди чимало. При перевозі можна було бачити все когось свіжого, чужого, а нині тут аж гуділо від народу. Старі і молоді, дівчата, парібки і безліч дїтвори, все тутка глотило ся, сьміяло ся, гуторило, а під коршмою вже гуділи гуслі і цимбали, вже бубоніла решітка.

Нарід збирав ся на музику. Парубоцтво сьпівало :

„Ой нема так на Поділю,
Як у наших Шумячи;
Молодому парубоцтву
Від музиків не втечи...“

— Люди! цитьте, гості їдуть! — кликнув хтось, що стояв на гостинци.

Нарід справді утихомирив ся. Дорогою з горбка д селови гнали баскі коні, поводив ними справний візник. Цікавійші побігли собі на гостинець, а бричка небавом порівнала ся з дожидаючими людьми. На бричці сиділи наші добрі

знакомі. О. Мелітон казав візникови при коршмі повернути „гайта“. Нарід, побачивши двох пан-отців, бо поруч о. Мелітона сидів Тосьо, познимав капелюхи. Пан-отці кликнули „Слава Ієсусу Христу“, нарід похилиючись поклоном відповів „Слава на віки“ і пропустив зручно повертаючу в село бричку.

— Гов! — кликнув о. Мелітон.

Візник стягнув важки, а коні заперли ся передними і стали на місци.

— Люди добрі, єгомость ваші дома?

— А деж-би? Дома. Приймають гостей.

— Ну, добре. А у вас по вечірні?

— Та ще ні, прошу єгомостя, — у нас пізно.

— А чого-ж у вас так коло коршми шумить, коли ще не по вечірні?

— А шож, — обізвав ся якийсь урльооник досить визиваючо, — славити Бога не гремить тай шумить!

Громада зареготала ся, а пан-отець зонті з пантелику, бо пригадали собі, що не в своїй парафії стали моралізувати, потиснули на візника. Небавом бричка зникла.

А Тосьо ще вчера по обіді не сподівав ся, що він тудажати не. Вуйкова повага, та ще й ся обставина, що Тосьо не мав нагоди єго добре пізнати, зблизити ся до него, одно і друге відбирало єму сьмілість і відвагу вияснити прямо суть діла свого. О. Мелітон довідав ся від жіпки, за чим Тосьо приїхав, але чекав на перше єго слово. В суботу рано хоч і говорило ся між ними про різні речі, а все-ж найбільше про політику, Тосьо не виявив ся з нічим; о. Мелітон хоч обіцяв собі взяти єго на экзамен, чи не хотів, чи зволікав. Так зійшов час до обіду. Після обіду і супочинку піддав о. Мелітон гадку піти скупати ся. Тосьо рад був сему і аж після купелі мусів відкрити перед вуйком всі свої сердечні наміри.

Холодна вода лісового водопаду покріпила їх нерви; після цілоденної спеки оба чули себе в добрім розположеню. О. Мелітон, закуривши після купелі люльку, став за час повороту домів добирати св до сердечних тайн хлопця.

— Ну, domine, а так з семінара не виходили ви ніколи на сьвіт?

— Чому ні, на прелекції до університету щоденно.

— Е, та я не про академію і про прелекції.

— А про що, вуйку?

— Ну, так на „vagans“. Знаєш за моїх часів то ми чираз виховзували ся, коли лиш кому треба було. Вигадок найшло ся доволі під рукою. Як не діло до кравця, то до шевця, і все під тою покривкою ішло ся чираз на „Grünes“, ну, бо й годі було все в семінарських мурах сидіти.

— Я не знав, що вуйко про „Grünes“ питають. Бувало й таке. Мої товариші знали різні дороги, щоби видістати ся на сьвіт.

— Різні не різні, бо все треба було через фірту.

— Не конче. Підлестивши ся „варісі“ можна було через її хату, а відтак через вікно на третє подвірє, а звідси кухонною фірткою на Сикетуську улицю.

— Добре, а ще куди?

— Часом „Hausmeistr-ови“ куку в руку, то знов він пустив своїм вікном на город, а тут вже в однім місци були такі рухливі штахети, що лиш підсунеш в гору, переставиш ногу одну, другу і вже на сьвітї.

— І се добре? А ще як?

— Був ще і третій спосіб, але сего уживано лишень на злучай громадних експедицій.

— Для мене річ нова. Розкажи!

— Звичайно роблять так питомці четвертого року і лиш тогді, як єсть який баль руський...

— Якже робили?

— Цілком просто. Службі і сторожам давало ся добрий, нетямущий трактмент, фіртіянови на спанє зо три або з чотири леви, а старшину замикало ся в добровільний арешт.

— Якже замикалисьє їх? На ключ?

— Ні. Третій рік все іде на руку четвертому. От сих мясниць був баль в „Народнім Домі“, то ми так ходили.

— І ти, *eminens candidatus theologiae*, — се-ж хіба не може бути!

— Було й так. Старшина на баль піти не позволить, але в своїй людяности улєксує питомцям пекучу для них справу, бо тогді навіть за „гусака“ не гніває ся.

— То ви „гусака“ творите?

— А вже-ж. Третій рік дає в дві години по вечери знак. Оба роки молодші маскують ся, перебираючись, кому як попало. Сьвітло по коритарях гасне, лиш кількох замаско-

ваних товаришів сьвітить малими лоївками. Один з товаришів стає бубнити нагло в яку тацу або в яку бляшанку, питомці випадають згід чисел і лучать ся в один великий хоровід, шоб, ходячи і танцюючи присюдів по всіх коритарях під дверми кожного „настоятеля“, сьпіває котячу серенаду. Хрія повтарає ся поти, поки „настоятелі“ не покладуть ся спати, а вийти з них ні оден не вийде, бо боїть ся якої немилої приключки.

— А що-ж питомці з пасторальної?

— Ті по простиралах і через вікно на подвірє, а звідси на сьвіт і хочби на баль.

— А поворот?

— Легкий. Фіртнян, шоб взяв на спанє, так замикає двері, шоб їх і мала дитина отворить.

— І ти був на бали?

— Був, вуйку, і бавив ся добре; танцював навіть.

— А з ким найбільше? — спитав нагло о. Мелітон, пристанувши і вияливши очі в хлопця, шоб так розговорив ся.

— Та з ріжними, хоч воно правда, вуйку, була там одна, шоб мені найбільше припала до вподоби.

— Хто-ж такий?

— Вона ваша недалека сусідка, дочка о. Софрона З., він бачу ваш декан...

— Що? Зоня? Така русява, гнучка? Справді добре в тебе око, — гарна дівчина! А що-ж дальше?

— Та що-ж, вуйку? Не знаю, що буде дальше, а є так, що я... що я...

— Ну, що ти...

— Та може би можна там поїхати і я просив би...

— Еге, мене за старосту, бо дівчина в око впала. А розвідував ся ти близше про ню, хто вона, з якого роду, що так преш туди?

— Троха дечого знаю і лиш від товаришів з їх записок...

— З яких записок? Перший раз чую!

— Такі записки, що питомці четвертого року списують люіменно доми і сем'ї, де панночки готові заміж.

— Отже катальоги. Добра пасторальна! От як ви вчите ся душі рахувати. За мене того ще не було. Видно поступ!

— Що-ж робити, вуйку! Через чотири роки тільки світа варити, що за час вакацій. На май не кожному вільно їхати. На питомця з першого і другого року панни не дивлять ся, а відтак за одні вакації перед пасторальною часу таки мало розглянути ся так, щоби бути певним, куда ударити, а року ба й двох тратити шкода. Товариші отже взяли ся на той спосіб і він добрий. Після четвертого року їде по кількох в одну сторону, тож лекший вибір і приступ, бо нема конкуренції.

— Чи-сьте жидівське „*Chasuke*“ зробили з ваших залицянь? А якже прийшло до сего, що тобі як раз тудь велено їхати?

— Річ товариської любови. Товариші питають самі тих, що їх найбільше люблять, куда вони вибирають ся і вже після того уступають їм тоті сторони, де вони хочять пробувати щастя.

— Гарно, дуже гарно, і добре ти, сину, зробив, що так отверто звернув ся до мене. Позволь, що й я таким буду.

— Будьте ласкаві.

— Не роби собі великої надії. Се дім гордовитий. О. Софрон — аристократ, він дочку либонь за пана видасть!

Тосьо зажурился поневільно. Нігде правди діти, Зоня впала єму в око, він і доси образ єї хорошої, ніжної стати носив в своїм серци. Вона сподобала ся єму з лиця, з очий, з танцю, з своєї дзвінкої бесіди; нею вона линула таки просто в глибину єго душі. Кілька годин того балю вистало, щоб по ній остав ся в серци Тосьо слід живий, незатертий, а товариші ще й своє придали.

— Тобі вона як раз під пару. Твоїм сватом і сам ректор був би, а дорога легка. Ректор — швагер архипресвітера, а сей єї вуйко. Сьвідоцтва моральности оба тобі не відкажуть.

— Та що-ж робити, — сказав Тосьо; — дадуть, то дадуть, а ні, то вже Божа воля, але поїхати треба і коли ласка, вуйку, прошу, щоби з вами...

— Поволи, сину! Не так скоро; подумаєм. У мене в сім тижни празник; бо „собор Гавриїла“ в четвер; поїдемо просити, а там побачимо...

Тосьо втішив ся. З живою радістю вхопив він руку вуйка і поцілував єї сердечно. О. Мелітон дотримав слова.

Відправивши на другий день вечірню зараз після великої служби — казав в годину після обіду запрягати, а за другу годину вже оба з Тосем доїжджали до хати о. Софрона...

5.

Перед широкою і гарною верандою не звичайного попівства, але справді панського дому, висів з брички найперше о. Мелітон, а за ним з бючям серцем Тосьо. Ступаючи вигідними ступенями лагідних сходів, увійшли оба на веранду, але вдарила їх якась незвичайна тишина. На другім боці дороги було гужно. На дворичці видно було повози, брички, найтичанки, отже з'їзд гостей мусів бути великий, але в дома було якось тихо.

— Певно в городі гуляють, — сказав стиха о. Мелітон до Тося і не спостеріг, як з дверей, що вели до світлиці, вибіг молодий, гарний, але блідий собою мужчина. Був се син старший о. Софрона, перед трома роками також кандидат стану духовного, відтак, — покинувши семінарські мюри, — правник.

Він чи зачув приїзд нових гостей, чи був в світлиці, сам вийшов насупротив о. Мелітона.

— А, отець канонік, витаєм! Але кого я бачу? Шматяр, як ся маєш?

Не забув товариш Тося з першого року теології, що Тосьо мав тогді довірочний чин під своїм числом, чин шматяря або завідателя шматєм своїх товаришів.

— Здоров, товаришу! От, як бачиш, гостюючи у вуйка і до вас заблудив.

— Просимо, просимо. Мої і гості в городі під липами, бо в хаті душно. Але перепрашаю, я сей час дам знати татунцеві.

Поки що о. Мелітон поправив перекривлений обойчик, красною хусткою отріпував з себе порох, а Тосьо, побачивши на стіні веранди зеркало, виняв з кишені гребінець і став розчісувати своє буйне волосє.

— Витаєм, витаєм! — говорив до прибувших гостей о. Софрон, бо вже від сина довідав ся, хто приїхав.

Слова „витаєм, витаєм“ говорив о. Софрон з якоюсь дивною а неприродною повагою. Рослий і заживний, з ве-

ликою лисиною на голові, з лицем гладко вибританим, з малими сірими очима і з острим носом, що стояв між очима високою межею, був о. Софрон типом духовника, що на свій чин дивився сам з висоти своєї амбіції і самолюбства. Все в рясі з відзнаками деканськими, все в чорнім поясі з золотою френзелею, кожним своїм рухом, кожним кроком здавав ся вказувати на себе: „Ось то ми, а хто-ж понад нас“. Попович, не знати вже з котрого покоління, своячився і з небіщиком кардиналом Левіцьким і з кількома крилошанами. Шкільний товариш покійного митрополита Литвиновича завдячував ему парохію, що на ній від кільканайцяти літ осівши, був лишень функціонером свого чину духовного і більше нічим, бо о. Софрон був власне типом сьвященика, для котрого чин був лиш средством до прожитку для него і его сем'ї, средством наживи туземного добра, а не полем до ширшої суспільної роботи. Вихований в домі родичів, що поза беззглядною покірливістю перед урядом державної управи нічого більше не бачили, вже від молодих своїх літ став кар'єровичем з одною лишень думкою: поти життя, поки туземного добра. Часті зносини з митрополитом Литвиновичем були відтак тими основами, що на них о. Софрон опер свої аристократичні погляди, що зза них гнув ся він перед всякою матадорою, чи вона була шляхотським вельможою, чи висшим державним урядником. Оженивши ся з Полькою, дочкою з'убожілого шляхтича, ввів до свого дому, як каже Григорій Григорієвич, „два фунти фуми, а два перфуми“, і сам з роду, що колись там висклав шляхотський індигенат польський, гордив ся своїм „przydomek-ом“, а не гірше звичайного шляхтича був сьвято пересвідчений, що Русин може бути лишень хлопом мужиком; хто-ж сягнув висше, хто ще і з походження свого не був мужиком, той тим менше не мав обов'язку признавати ся до руського народу. З тим він і не крив ся. Двох синів і дочку виховав в душі польським, в хаті его лунало лишень слово польське, наколи руської мови уживав лише в зносинах з челядію або інколи і з деякими пан-отцями. Був гордим на свої плечі, був гордим на свій чин деканський, був гордий на своїх протекторів, а їх портрети, порозвішувані в сьвітлиці, уважав домашніми пенятами. На стінах висіли побіч портрета кардинала-митрополита Левіцького і сучасного архиєписвітера кілька портретів роду жін-

чиного, а на почеснім місци — портрет его брата, щó кілька літ тому також завдяки констеляції в часів по польськїм повстаню став ордеровичем і Verwaltungsrath-ом і сей портрет се була его найбільша гордість.

Перед ним ставав він чираз з своїми обома синами і розповідаючи чуда про талант, про бюрократичні здібности стрийка, говорив до них з пістизмом :

— Дітоньки, тудю і вам іти, бо „Regierung“ то велике слово, его ласка широка.

Дітоньки повірили батькови. Оден виступив з семінара і пішов на права, бо тудя лиш вела дорога в передпокої „der hohen Regierung“; таке саме зробив і другий молодший, але сей мав в часом стати адвокатом.

Дітоньки раді були тим пересвїдченням батька. Коли їх товариші Русини сьвітили дірами в рукавах та в холявах, то вони оба будучі юристи, in spe може Verwaltungsrath-ищенаси, були взірцями перших руських гоїв, говорячи теперішною термінольоґією. Шуміли паничі по Львові, бо було позакуда. Шумяч був парохією доброю, був копальнею золота; о. Софрон та ще й декан свої зносини з парохіянами опирали лишень на однісенькїм слові „даш“, і те слово шрубовано часом до границь неможливих.

Паничі потребували богато, дім поставлений на пансько-шляхотську стопу потребував також, дочка доросла, бо вже й з польського пансіону зі Львова вернула, треба було і про єї будучину подумати, а о. Софрон був добрим батьком. Синам вказав задалегідь їх дорогу до будучої ціли, лишень о дочку трівожив ся, бо Зоня, хоч і як гарна і на свій час осьвічена, мала одну велику хибу. Хибя тота вязала ся до неї одним-однісенькїм словом „попадянка“; тим тратила вона на вартости в очах молодїжи шляхотської, як знов для кожного звичайного руського питомця була ідеалом недосяжним, і як раз задля того панського тонкого вихованя і образованя. Не диво отже, що на тій точці став о. Софрон дипломатизувати. Вже Зоня від двох років сиділа дома, вже давно введено єї в сьвіт, вже чи оден бенькет відбув ся під дахом о. Софрона, на них гостив він весь вибір околичної панської молодїжи, але до рушників якось не стелила ся дорога. Архипресвітер, щó рік тому перебув якийсь час у о. Софрона, порадив показати єї і у Львові в руськїм товари-

стві; о. Софрон рад-не-рад згодив ся, хоч се і як боліло єго аристократичну душу, бо ніколи не звертав ся він з серцем до тої нової суспільности, що стала, користаючи з лекших для руської долі обставин, витворювати будуче забороло народно-руського відродження. О. Софрон не любив руського духовенства, не любив своїх парохіян. Немезіс зазпрала під єго стріху інакшими очима, і се єму було не в лад, сего він бояв ся. З околичних пан-отців заїздив на єго подвіре лишень той, що мусів, приневолений тим, що мусів піддержувати зносини з деканом. Не люблено єго за єго гордість, за нехтованє свого обряду, церковних обовязків, за занедбанє обовязків супротив своїх парохіян, що від свого пан-отця відцурали ся. Уникаючи попівства, бо звідтам не несло до них духом любови ні розради, став нарід жити по своему, а занедбаний морально, став давне, тихе, сумірне житє своє переводити на шлях своєвільства, став пити і гуляти, став шуміти, через що сторонські люди охрестили те село Шумячем.

О. Мелітон був дуже рідким гостем в домі о. Софрона. Дві, як раз противні натури, щиро-руська і отверта о. Мелітона з вдачею о. Софрона не годили ся. Він мусів з ним зносити ся як з деканом, але чув себе о ціле небо висшим від свого „настоятеля“, бо так і справді було. І декан чув, що єму нікуда рівнати ся з сусідом-диваком. Сего, хоч і як був він химерний, любили кондеканальні товариші; Софронови-ж було до сего дуже далеко.

Всі три вони, господар дому і оба гості, були то три типи трох нерівних собі епох, трох періодів в нашім мізернім, пароднім житю.

О. Софрон був сином останків культури польсько-шляхотської і безглядним поклонником австрійських порядків, — о. Мелітон був годованцем часів, що в них деякі прояви народного жити на Русинах тогдішних вже витиснули свою печатку, — а Тосьо з своїм серцем, з своїми поривами, ідеями, був дитиною наймолодшої породи, був завдатком і промінем того зарева, що вже розсьвічувало ся над галицько-руською землею.

— Слава Ісусу Христу і вам, отче намістнику, слава! — говорив о. Мелітон, витаючи ся з деканом і познакомляючи з ним Тосьо.

— Се сестрінок моєї жінки, у мене на вакаціях. Прогіть, о. декане що привожу з собою непрошеного гостя, бо рад був пізнати сі сторони.

— Прошу, дуже прошу, мило мені повитати. Певно — питомець.

— Укінчений, — сказав досить сьміло Тосьо.

— Тим красше. В наших сторонах панночок доволі, то о весіле не тяжко; прошу дуже! — і закрутившись легко на чоботі, взяв о. Софрон свого сусіда під ліве рамя і повів в салю.

— Сідайте, коли ласка, а може позволите на город, там веселійше. Ё, троха гостей, ну, й на сьвіжім воздусі.

— Овшім, овшім, — і не ждучи довго пішли наші знакоми за господарем з сьвітлиці до передпокою, а звідси в шклянні двері і на город.

Тут було справді гарно. Перед самими вікнами ладний зільник, за ним серед мурави повикручувані рівні стежки вели в гарну липову улицю, що другим кінцем своїм сягала як раз дністрового яру. Одним і другим боком похід липи стояли лавки, при них столики і крісла. Гостий осіб з трицять проходжували ся, другі сиділи гуторячи на лавках; поміж них звивало ся двоє прислуги: льокай в ліберні і непогана покоївка, що розносили підвечірок. При однім столі сиділи чотири шляхтичі і грали в карти. Найвеселійше було в кінци алеї, бо тут в ронді обсаженім липами сиділа вся молодіж і серед сьміху та радощів забавляла ся таляром; тут була і Зоня в роли молодої господині, тут їй віддавали й почесть, як звичайно дочці господарів. Забава йшла дуже весело. Молоде товариство і не спостерегло, як о. Софрон, познакомивши сьвіжих гостей з давнішими, ввів сюди о. Мелітона і Тося знакомити з молодіжю. Якось перша в ту сторону повернула голову сама Зоня. Побачивши чужих мужчин, що йшли з батьком, підвела ся з свого сидження, а вдививши ся в обох гостей, мимовільно спаленіла мов ягода.

Дівчина пізнала Тося. В одній хвилі злинув їй на гадку забавний вечір, той баль у Львові і той молодець з карими очима, що з ним перейшло їй кілька справді веселих годин. О. Мелітона вона знала; єго приїзд не здивував єї. Але приїзд молодого чоловіка в ті далекі від Львова сторони хіба-ж не був умисним приїздом задля неї?... В дівочих серцях

віщування чимало, може і серце Зонине як раз здогадалося і мимовільно затьохкало сильнійше, а на ягоди її ударила нова філя рожевої краски. Помітили її товаришки і паничі, що доси в тім гурті так весело забавлялися, тому між всіма стало тихо, а Зоня, склонившися о. Мелітонови, привіталася з Тосьом.

О. Софрон, познакомивши свого кондеканального сусіда і з тим кружком своїх гостей, забрав його з собою, лишаючи Тося, що, нігде правди діти, для всіх в тім кружку не міг бути милим гостем. Кількох молодих шляхтичів і два урядники судовики скрутили, як то кажуть, відразу носом. Тосьо втавався з Зонею своїм рідним словом, а Зоня, чи задля розумної консеквенції, бо преці-ж говорила з ним на балю по руськи, чи може і задля пошановання гостя тим заєдно словом і єму відповідала. Талярок прорвався, хоч Тосьо заявив охоту і собі взяти участь в тій розривці, — паничі пішли троха на відсторонь закурити папіроси. З товаришок Зоні одні шопотіли з собою, а другі, повернувшися в сторону Дністра, дивилися на його золотисті води, що як раз горіли блиском похиленого ід заходови сонця. У тій чудовій ясности маяв поверх річної струї филь хибкий човен рибалки, весло в його вправній руці поблискувало й собі мов здорова плетва срібно-лускої риби. З гори дивлячись, здавалося просто, що се великий птах водний шибав собою, совгаючись по золотистій дністровій ленті.

— Зоню, Зонечко! — закликала одна з товаришок — гляди, що се за чоловік так знітно гребе веслом по ріці.

— Се певно Стефан Набережний; його хата он там в ярку, — відповіла Зоня, показуючи рукою в сторону, де справді, закрита зеленію, лишень чорною своєю стріхою визначувалася невеличка оселя Стефана.

— А може-б й нам над Дністер — кликнув оден з паничів.

— Ай на човен, до човна, от і прогулька гарна! — сплеснули в долоні дівчата.

— І овшій, — сказала Зоня, — я зараз послужу. Ходім лишень по капелюхи та парасольки.

Ціле товариство повернуло стежкою липової улиці до хати, відтак за хвилику вертало назад туди і, малою фірткою перейшовши за тин, стало спускатися спадистою стежкою

в низ яру до двістрогового русла. Товариство ішло парами. Молодці подавали руки панночкам, а Зоня, що з обов'язку молодої господині мусіла зайняти ся більше новим гостем, ішла поруч з Тосем і була сему рада. Викохана і випечена, одиначка у своїх родичів, бо сестер більше у неї не було, любила вона, коли і свої і чужі на ню лишень звертали увагу. Мати пропадала за нею, батько теж, а брати так освоїли ся з тим значінєм сестри в дома, що й вони стали їй улягати, найпаче коли і через Зоню, а радше єї протекцію до матери та батька і одному і другому чи раз не лихо а добро вкrojіло ся. Зоня знала, що задля неї родичі гостять і спрешують в свій дім тих всіх гостей, що тут як рік довгий, не переймали ся; але Зоня була вже дівчиною в повні свого розуму і чи раз вона, призадумуючись над дотеперішнім а будучим житєм, якось не мала багато надії, чи серед того гурту молодих людей, що раз-на-раз до єї батька заїжджали, найде вона свою долю. Щастє хотіло, що Зоня за час свого побуту в пансіоні зближила ся до чесної жінки, а ся була як раз єї учителькою, та нераз в пригідну хвилину при науці чи одно поважне слово доброї науки, мов здорове зерно, кинула в серце молодої дівчини. Зоня уміла відрізнити внішній блиск від внутрішньої вартости, і тому чогось тоті паничі не підходили під єї думку.

Бувало і мати кине своє слово несмілого невдоволення. Нераз похвалить сего або того жениха. Зоня відкаувала на те одним словом: „звичайний,“ — а мати ні батько не перечили ся, хоч батько радби був діждати ся рішучої долі для своєї доньки. Зоня слухала складних слів і облесних милощів (компліментів), але й приймала їх яко доказ звичайної чешности і ще з більшим натиском повтаряла сама перед собою: „звичайні“.

„Як у тебе нема в серцю чистоти, а в словах жару, до дівочого не зближай ся серця!“ — сказав оден з поетів. Зоня може дожджала хвилі стрічи з таким чоловіком: досе сего не було, винявши сей оден-однісенський раз на тім балу руськім. Споминки по нїм вже стали затирати ся в дівочій памяти, але в дівочім єї серци все гомоніли слова кароокого хлопця, а він може й говорив незвичайно, коли затамив ся і доси, а за нинішню другою стрічею розбурхав знов ті споминки.

— Пані! памятаєте ви сей баль у Львові? — питає її Тосьо, кладучи наголос на слова „сей баль“, а Зоня, підводячи свої голубі очи, відповіла безцеремонно:

— Якже би! і першого вальця і кадриля, — а її оба танці гуляла вона в Тосем, що тепер справді вже відчував вдяку для вуйка за его труд і за его охоту бути ему сватом.

Стежка, ведуча в низ, крутила ся, мов справдішній вуж; треба було досить часу, щоби нею дійти до першого злому, а радше до першого врубу в стіну яру того, а тут була доперва половина дороги. Лишень, що звідси вже вид на ріку і на її крайні береги ставав далеко виразнішим.

— Гарно у вас, пані! Село лежить дуже гарно, а вже-ж тота партія над рікою на причуд гарна. Я вперше в так гарній стороні, хоч думав, що над мою Бережанщину нема красшого кута.

— А Львів не сподобав ся вам?

— Львів — місто, у него своя вдача і свої принади. Я рад, що его покинув, бо вже — на волі, по сповненю своїх обовязків.

Тут Тосьо отвертим серцем молодого чоловіка став розповідати дівчині про свою бувальщину, про часи свої студентські, про богословські студії, про товариські зносини. Чужий чоловік говорив-сповідав ся з свого недовгого ще життя, а дівчина слухала і наче платила охочим послухом за щирість. Давінка бесіда молодого хлопця не була їй не милою, а ему здавало ся, що так і треба, що треба відкрити і ясно перед очима дівчини поставити літа дотеперішні свого життя, щоби відтак взискати право сказати:

— Знаєш мене, тож не цурай ся і мого серця, моєї любови...

Ціле товариство вже далеко було на переді; одна чи дві пари вже-вже добігали берегів, а вони обоє йшли звільна, то пристаючи, коли Зоня зацікавлена яким важнішим епізодом Тосевого оповіданя сама затримувала ся, якби хотіла ліпше чути кожде его слово, то знов прямуючи за товариством, що серед веселого сьміху і накликування вже стояло над рікою і розмовляло із Стефаном, чи не схотів би забрати всіх на човен.

В повітря зрештою стояла велика тишина. Лишень безчисленні рої комашок брєніли, поблискуючи своїми прозорими

крильцями до сонця. З таштого боку ріки тарахкали деревляні калатала, бо в лозах пасло ся доволі худоби, а чим більше Тосьо і Зоня наближали ся до ріки, тим чутнійшим ставав шум тих дністрових филь, щб, повернувши під самі береги та на ринь, шуміли розприскуючись по міжковинах, по каміню, та корінях надбережних дерев.

Стефан, вволивши волю такого панства, метнув ся на своїм човні в гору ріки аж до своєї оселі і, розбудивши двох сплячих товаришів, казав їм плисти за собою на своїх човнах, бо понизше повівства жде велике панство і хоче на човнах по Дністрови гуляти. Отож і добрий могорнич буде. Всі три човна причвалали скоро і товариство стало в них розміщувати ся. Зоня, упросивши однушку товаришку Русинку, сіла враз з нею і з Тосем в малу чайку, що нею правив брат Стефана, Панько. Човна відбили від берега і небавом помчали самою серединою ріки в долину. Під веслами вправних гребців прискала вода брилянтовими каплями, а в них заломували ся проміні сонця дуговими красками. Ціле товариство любовало ся запашним повітрем, насиченим лагідними відпарами ріки. По однім і по другім боці стояли маєстатичні і зеленію украшені стіни яру, з его верхів доходив тихий гомін людського життя, чути було глухий голос сільської решітки, бо в селі була музика. День клонив ся до того тихого і справді поетичного вечера, украшеного всіма явищами чудової літної погоди. Товариство розбрело ся по своїх човнах. Стефан пер своїм на самім переді, а Панько, знаючи, що паннунця не любила скорого плавання, приостав з заду, кермуючи лишень своєю чайкою і пустивши єї на волю води. Тосьо, звернений плечима до переду човна, не спускав ока з Зоні, щб з своєю товаришкою сиділа як раз проти него. Его молода душа поїла ся чудовою природою і тою справді романтичною поїздкою. Поверх всього тонув він взорами своїми в тих гарних воях, щб сьвітили в очах Зоні, і якось дивно настроєний, наче збирав свої думки, а чайка, виминаючи рвучі струї, виминула велике коліно дністрове і виплила на таке місце, над котрим звужений яр просто висів своїми стїнами, наче-б грозив своему пливучому сусїдови, що ось-ось провалить ся і его дорогу перегородить зломами скал. Товаришка Зоні мимохіть притулила ся до неї, бо в тім місци і Дністер шумів грізнійше і чайка мчала стрілою. Ліворуч

над стріжким берегом повисла біло-сива хмарка і стояла над ним наче квітка на парубочім капелюсі. Тосьо кинув в гору оком і став голосити Кобзареву поему:

„За горами гори хмарами повиті
Засіяні горем, кровю полеті“...

і деклямував цілий „Кавказ“ з таким чутєм, що дівчата дивились на него, не пропускаючи ні одного слова, а голубі Зонині очі стали заходити в легку хмарку, поки на них не засіяли дві каплі сліз наче два горошки самоцьвіту. Вже Тосьо скінчив деклямувати, вже минула спора хвилька після его продукції, поки дісталось ему слово вдяки з малинових губ его товаришок. Тосьо радів тим наче справдішнім зразком щастя. Слова Зониної подяки вливались в него животворним бальсамом, а завершили ся таким ніжним і глибоким поглядом єї очий, що его молодому чоловікови не забути ніколи. В его висках ударила сильнішим живчиком струя молодечої крові. Тосьо, якби бажав, стати відразу лицарем дівочого серця, виводив з пам'яті цілу серію Кобзаревих думок, а далі, зачувши гомін сільської сопілки став співати наче соловей, подражнений співом суперника. З его повної груди роздав ся звук народної пісні:

„Чи я в лузі не калина була...“

Его рівний, повний, дзвінкий голос поніс ся понад зеркалом дністрових вод, ударив об червоні скали і гомонів своєю силою, наповняючи відгомонам своїм оба надбережні луги. Зачули сей спів і ті, що плили на тамтих човнах, казали гребцям своїм повернути в гору, бо хотіли й собі послухати справді майстерського співака.

Вже добре стало смеркати, як молоде товариство вернуло з прогульки до хати о. Софрона. Тут в світлиці заставлено вже столи, а служба порала ся під надвором самої пані Ванди, жінки о. Софрона. З сьміхом і з радісною гутіркою входило молоде товариство в світлицю. Пані Ванда побачила доньку свою поруч питомця і лице єї похмурило ся. Зоня завважала сю хмару на лиці матери, але не збила ся з пантелику. На просьбу Тося приступила до матери познакомити его з нею. Єї личко паленіло здоровими ягодами лег-

кого утрудження, в її свободнім погляді видніла думка: „Пізнайте сего, що мені вже добре знаний“.

За час і після вечері Тосьо своїм незвичайним гумором, своєю веселою вдачою, своїми сьпівами в супроводі гри Зоні на фортепяні, визначив ся дуже з цілого товариства. Навіть сама пані Ванда, що шляхтянка родом не любила богословів а своє подружжє з о. Софроном все уважала мезаліянсом, далеко прихильнійшими очима дивила ся на свояка о. Мелітона. Сей був рад, що его сестрінець так гарно поводив ся на тій гостині.

Відїжджаючи, в хвилі, коли як раз Тосьо устиском теплої, дрожачої руки пращав ся з Зонею, — він тим раднїйше запрошував о. декана і его семью до себе на празник.

6.

Минули жнива, минуло розкішне літо, люди вже й забули ся, як минув ся празник першої „Матки Божої“, і сьвято Семена та другої „Матки Божої“. Поля стояли вже пустою, бо після „бульбяних і капустяних робіт“, тай після осінних засівів став нарід порати ся по своїх обійстях. На жовтіючих левадах, на голих стернях звивала ся тільки селянська худоба, а в промінях осіннього сонця поблискувало лишень сріблестими нитками павутине бабиного літа. І оселя о. Мелітона не стояла вже в тій красоті та в тій принаді, якою пишала ся так ще недавно за горячих днів Петрівки. Зелена краса саїв і дугів обмінювала ся жовтіючим листєм, що золотило ся по гиях деревинц, або за повіом холодного вітру летіло до долу і грубою верствою стелило ся у стіп своїх пнів.

Другого дня після Покрови вертав о. Мелітон як раз з пасіки, — бо там під его наглядом обліплювано улиї, — і стрінув вертаючого з почти паламаря.

Паламар сповняв нераз обовязки післанця, отож і нині ходив навмисне на почту і приніс звідтам крім писем урядових і газет також лист.

О. Мелітон пізнав письмо Тося і здивував ся. Печатка почтова вказувала, що лист вислано з Бережан, а о. Мелітон був певний, що Тосьо після щасливого посватаня Зоні сидить

в Шумячи і розводить пляни неминучого подружжя. Розпечатавши чим скорше письмо, покрутив головою і посоловів.

— Знаєте, їмость, — сказав о. Мелітон до жінки, що порала ся в хаті коло скрині, звиваючи здоровий кусок домашнього полотна, — щось Софрони киринять, а бідний Тосьо пише такий жалібний лист, наче-б его відсадили від панни.

З тими словами подав письмо жінці. Невеселим змістом его зажурилась і пані Ганна. Стояло в нім виразно, що Тосьо вже від тижня сидить у матери і що, коли останній раз був в домі о. Софрона, прийняти его там дуже холодно і взагалі добачив він у цілої родини далеко не таке поведене супротив него, як се було в перших тижнях після его сваянця. Зоня мала бути дуже сумною, а він виїхавши затрівожений з дому судженої, не бачив другого виходу, лишень для розслідження правди поїхати ще раз з о. Мелітоном до Шумяча. Пише отже, що через два або три дні приїде він певно сюда і сподіє ся, що вуйко не відкаже ему сеї послідної ласки.

Обоїх супругів тотя вість вразила дуже немилу. Пані Ганна, складаючи письмо Тося і віддаючи его чоловікови, пішла за ним до его канцелярії і, зітхнувши сердечно, сказала :

— От бідний хлопець, видно не має щастя.

— Е, що там щастє! Таке він може ще роздобути, але декан хитрець певно зачув інакший вітер тай моторочить.

— Хіба думаєш про якого другого жениха? — спитала пані Ганна. — Та-ж Зоня певно за...

— Дарма Зоня, коли мати хімерна а батько непевний. Ну, але се зі мною справа. Я Тосеві кривди не дам зробити.

Так погрозивши, став о. Мелітон серед виразного гніву накладати собі люльку. Пані Ганна, видячи зворушенє чоловіка, виїшла з его покою, а о. Мелітон, закуривши люльку, перейшов в їдальню і, ходячи великими кроками довкола круглого стола, став над цілою справою роздумувати. Ему стало живо в памяти ціле сватанє Тося і якась певного рода нерішучість, що з нею приймав декан Тосеві осьвідчини. Він пригадав собі, що пані Ванда тогді дуже чогось зітхала і що в цілім поведеню будучих тестів Тося не слідно було тої звичайної радости, як се буває у других людей, коли їх дочці трафляє ся добірний жених. Обоє видушили з себе дозвіл словами :

— Не маємо против вашого свояка нічого, не будемо з ним жити, лиш наша дочка.

При вечері запили навіть могорич старим вином, але не так лучало ся о. Мелітонови, як він сватав синів своїх сусідів та знайомих, коли то родичі панни за его ласку і прихильність до них не знали, де его посадити, не знали, чим его угостити. Все-ж однак о. Мелітона в сій справі потішали сії обставини. Найперше знав він, що в домі загорілих аристократів ніколи не було того тепла, що звичайно аж ллеть ся з руських сердець доказами сердечної гостини, а відтак знаючи любов Зоні — в ній власне бачив запоруку доброго кінця в Тосевій справі. Він був певний, що Зоня, нахилившись серцем до Тося, і раз з ним повязана словом, приреченя свого ніколи не змінить.

О. Мелітон надіяв ся з дня на день запросити на весіле, бо перший раз, відколи старостив він молодим людям, від'їхав з дому декана, не знаючи речинця. Полюбивши Тося щиро, бажав о. Мелітон показати ся на его весілю як слід; по другій „Матці Божій“ їздив навіть до Львова з жінкою полагодити орудки, як раз лишень по причині сподіваного весіля. Пані Ганна купила для себе дуже гарну сукню і дуже гарні дарунки весільні, що їх обоє мали вручити молодим в дни вінчання. О. Мелітон купив нову упряж за коні, казав бричку на-ново оббити, а для свого візника придбав новий капелюх і панський батіг.

— Нехай знає декан, — говорив о. Мелітон до жінки, як вона стала счислювати показну суму видатків, — що й о. Мелітон неабиякий піп, а его їмости шовки також до лиця.

Сьогоднішній лист Тося забив отже о. Мелітонови великого клина в голову. Був би в тім розцікавленю волів замість листу побачити Тося, але дарма. Треба було чекати его приїзду, а поки що нетерпеливити ся, а може й жалувати приложеня руки свої до тої справи. О. Мелітон був навіть гордий на те, що за его порадою не одно вже супруже до купки зведене жило собі щасливо. Можлива невдача сватаня Тося була-би для него першим погромом, а сего він і бояв ся.

Поминувши непотрібні видатки, ставало ему жаль долі свого молодого „клієнта“, а найпаче непокоїв ся також про свою сватівську славу.

Тосьо не дав довго на себе ждати, бо такі другої днини привіз его сусідський пан-отець, що, заїхавши до Бережан за орудками, стрів ся тут з Тосем і по знакомости та чемности взяв его з собою та привіз до о. Мелітона. Сердечно і з певним співчутем привитали Тосю. На его лиці знати було ту журбу, що аж прозирала смутком і занепокоєнем. О. Мелітон ледво позволив Тосеві розгостити ся і вже взяв его на допити, бо лист не пояснював подробиць. Тосьо розказував все як слід, а з его оповіданя вийшло справді те, чого о. Мелітон найбільше побоював ся.

— Зразу, — говорив Тосьо, — усе було добре. Мені здавало ся, що старі глядять на мене з дня на день красшими очима. Чим день ставав я свобіднійшим в їх хаті, бо зразу кожний мій приїзд до їх дому не видавав ся мені немилим. Правда, було й таке, що о. Софрон запускав ся зі мною в довші розмови, неначе хотів прозріти на скрізь кожду мою думку, а я не скривав ся. По своїй отвертости говорив я з ним все щиро, розбирав з ним навіть наші народні справи, але бачив, що ся сторона моїх поглядів якось неконче му була милою. Часом заявляв він навіть докази свого невдоволення, коли я, от як і з вами, вуйку, заходив ся роз'яснити ему дорогу конечну нашого народного відродженя. Такі непорозуміня я вважав все дрібницями тим більше, що я заєдно серед таких розмов оминав усе, чим би его міг вразити. Опроче я був рад, коли ті розмови кінчили ся хочби і найскорше. Старого не пересвідчиш, а мене тягло шнурком до Зоні, бо я єї справді щиро люблю і я доконав ся, що й вона мене любить.

— Що-ж зайшло однак, коли нагло так вони всі перемінили ся?

— Певно не знаю. Перед Різдом Богородиці виїхав я на весіле свого товариша в сторони Бучача; забавивши тут з тиждень і відтак вернувши, побачив я в них всіх велику перемену. Лучались мені особливо від старшого брата Зоні часті докори, бо він з виразним цинізмом називав мене „хлопоманом“ та „Україною“, — не помогло, що Зоня нераз хотіла его схаменути, а обоє старі з того часу за кожний раз, як бувало приїду, чим раз явнійше почали показувати свою неохоту. І Зоня вже не тотя, що була. Нема у неї вже тих доказів сердечности, хоч я бачу, що вона силкує ся на таке

поступованє. Вони мене тим всім так налякали, що я не хотячи класти всего на одну карту, не мав відваги поговорити з ними явно.

Вислухавши се, позирнув о. Мелітон до вікна і подумавши довшу хвилю, обізвав ся з позначками великого недоволення:

— Га, побачимо. Поїду сам. Кажу однак, що багато тобі не сподівати ся, бо у них усе можливе. Воно може й ліпше роз'єднати ся перед часом, чим після повязання присягою перед Богом мати в крузі найближшої рідні тайних неприхильників. Коли-б прийшло розійти ся з Зонею, то ліпше тепер. Молодий, хоч і якби ти єї любив, забудеш, а долю свою найти ще й по часі можеш. Не жури ся! Час вигоїть і найприкрійші рани, а коли Бог не судив, головою муру не перебеш.

Тосьо слухав вуйка як свого родича. Він розумів, що вуйко мудро говорить, але на силу споминки розгару першого, весняного чутя глотили єму серце. Згадка, що він мавби розійти ся на все з Зонею, просто пригноблювала єго. На слова вуйка не міг він якось нічого відповісти. Він був так зворушений можливою сеї студеної правди, що здобув ся лишень на те, що сердечно поцілував вуйка в руку, а вуйко відчувши, що може діяти ся в серцю молодого чоловіка, поцілював єго в чоло і тим наче хотів затишити силу єго зворушення.

7.

О. Мелітон мав вибрати ся до декана доперва другого дня після обіду, але що вночі люнуло зливним дощом а з вечера було невидно, тож виїхав рано. Не жалував поспіху, бо земля від осінної зливи розхувала, а глинятою дорогою їхало ся дуже звільна, хоч коні були дужі і скорі. В самій половині дороги до Шумяча винало ще і затримати ся поневолі. В тім місци над глибоким ярком висів місток т. зв. польський з руськими дірами і сей осунув ся одним кінцем враз з глинятоватим берегом. Щастє, що над ярком стояла коршма „Вигода“. Жид дав знати до присілка, а вїйт забравши людей і потрібне дерево, пішов зараз направляти

місток, бо трактом їздила почта і вїт з наказу старости мусїв пильно стерегти порядку на тій дорозі. Люди вже кінчили свою роботу — треба було однак подождати з годинку; о. Мелітон, не хотючи стояти в болоті, казав парібоквн повернути до сїний коршми, де застав він доброго свого знакового. Стрїча ся була єму дуже на руку.

Знакомим був шляхтич з'убожїлий, і звав ся Незгода. На малім кусни землі сидїв він в Шумячи, а що тяжко було вижити з того, що земля давала, став у сусідських панів ба навіть у о. Софрона тотумфацьким або по нашому: людиною до всього. Звиваючи по всїй стороні того кута, товк собою за всїлякими орудками і за те зискував де ласку а де нагороду. Тим ладом й жило ся єму сяк-так на божім сьвітї.

О. Мелітон подав єму руку, шляхтич ще раз склонив ся низенько, почім розпочала ся бесїда найперше про випадок з мостом а відтак про сторонські відносини.

— А о. канонїк куда? — питав цїкаво п. Незгода, — та ще так рано?

— Маю діло до декана, тож їду до Шумяча.

— А до о. декана. Він певно дома. Я був там оногди. Всї здоровї.

— Не було там у него коли яких гостей? — питав о. Мелітон далї.

— Так тепер не тямлю, але зо три недїлі тому, були навіть львівські.

— Може архіпресвітер?

— Ні, — брат той, що є Regierungsrath-ом, з якимсь молодим чоловіком.

О. Мелітон став зацікавлювати ся оповіданєм п. Незгоди, але сей на дальші питання зачав відповідати виминаючи наче-б не хотїв говорити при службі, бо парібки оба сидїли на бричках і собі щурили уха. Порозумївши, що не при них довідавби ся може чогось бїльше, злїз о. Мелітон з брички і винявши з кишенї люльку, попросив п. Незгоду на товариша і перейшов з ним до жидівського алькира. Жидівка лиш того дожидала і як почувла скрип дверий, вбїгла чим скорше, постирала стїльці замазаним фартухом і попросила гостей сїдати.

— Пане Яне, — обізвав ся о. Мелітон, — а може би так по чарочці меду, на дворі холодно...

Незгода пристав з охотою. За шклянкою пішло лекше.

— Отче добродію, -- говорив по польськи п. Ян, — мені жаль вашого свояка. Гарний хлопець, я его там пізнав при нагоді, але либонь чи з сватаня буде що. Мені видить ся, що не там мука на сей хлібець.

— Якже-ж би! Прецінь дали слово і дозвіл...

— Не там стійність слова. Я, отче добродію, на слово вашої імості положу тисячку, — але не на їх слово. Жити мушу з ними, бо найблисші сусіди, а чоловікови ріжно лучить ся, але вони мені не по серцю, не на мій лад, хоч пані Ванда ніби наша... шляхтянка. Вони вже й з вами крутять — я все знаю.

О. Мелітон рад був дуже і тому випадкови в дорозі а тепер ще більше тій стрічи з Незгодою. Був певний, що довідає ся чогось більше. Ніби знехотя випив душком другу шклянку меду і наляв і собі і шляхтичеви знов по повній.

— Я все знаю, хоч ніби моя хата з краю. Імость Ванда високо літає, — що для неї богослов!... Вона від першої хвилі ему рада не була. Свою доньку повяже вона не з ним певно; вона вже має для неї другу партію.

— Та хто-ж би?

— О те п. Regierungsrath постарав ся. Він привозив тут его і просто jako шеф панича, бо сей новий жених служить під его рукою; видно пре на панича, коли его сам тут привозив. Панич має карієру перед собою. Старі були ему дуже раді, коби не клин з вашим...

— Хіба хотять від мого відв'язати ся?

— Бачу так; лиш, ради Бога, не видайте мене. Моя донька вже-б певно не мала чого там показати ся, а видите пан-отче, вона сирота, матери не має а до хлопа в гостину не піjde.

— На те вам слово, пане Яне, і спасибіг вам за ласку. Тепер знаємо на чім стоїмо, — сказав о. Мелітон більше сам до себе.

Вийшло з тої розмови, що Незгода знав більше, як може о. Мелітон і надіяв ся. Знав назвати імя жениха, знав і об тім, що Зоня була дуже а дуже сему нерада, що перед дочкою Незгоди чираз звірила ся з своєї невеселої долі,

а знав і те, що пані-мати зажадала від доньки послуху під загрозою відмови материнського благословенства, і що Зоня за Тосем дуже банує.

О. Мелітон вже справді київ від гніву. Оповідане шляхтича було явним доказом крутарства тих, що їх домови він честь віддав своєю прихильністю. Забавав одної хвили явити ся в тій хаті і перед лицем тої родини з терпким словом правди. Рад був отже звістці парубка, що місток готовий. Треба було однак Невгоді подякувати. З дальшої бесіди довідав ся, що в Шумячи сего року була недорода на бараболі, а п. Ян став тим дуже журити ся.

— Но, но, добродію, не журить ся. І я ваш сусід — якось на те порадимо, у мене, славити Бога, урожай на бульбу добрий.

— Дякую, дуже дякую, дай вам Боже прожити за добре слово і ласку, але ради Бога, ще раз прошу не видайте мене з секрету! — говорив п. Невгода супроводжуючи пан-отця з алькира до сінні. Тут стояли вже коні готові до дальшої дороги.

— Ну, Гриню, з Богом! Здорові були п. Яне!

— Кланяюсь до стіп ваших, — розпрошував ся п. Ян з від'їжджаючим пан-отцем, тримаючи капелюх в одній руці а в другій — люльку набиту єго тютюном.

За хвилику бричка о. Мелітона затуркотіла по справленім містку і виїхала на шлях по тім боці ярку.

8.

З порядку знов нинішній день мав бути для о. Софрона днем фєральним. Їмость перебувши вчорашного дня панську слабість, мігрєну, лютила ся від самого ранку, гримаючи на всіх, хто був лишень в хаті. О. Софропови обірвало ся за те, що вчора взяв мало за похорон вїтрової невістки, дяка виганьбила за привіз злого мяса з місточка, а сей подякував єгомостєви за службу. Сам о. декан посварив ся в церкві з старшими братами, бо підозрївав їх, що по нинішних поминках не принесли всіх хлїбів з церкви. Бодо полудня ставало в хаті вже якось сумирнїйше. Перєбраний перед роком за льокая свинопас став накривати стіл

до обіду, як перед веранду заїхала бричка з гостем. Єго о. Софрон після нічної зливи нині певно не надіяв ся.

— Стій тут, най коні витхнуть бо я може довго не забавлю, -- кликнув о. Мелітон на парібка і, зіскочивши з брички, вбіг на сходи і отворив двері.

В хаті счинив ся рух. О. Софрон, якби перечув бурю — аж аблід і затряс ся, але треба було йти на стрічу гостеві. Ішов отже як на покаяньє. Прибравши лице фаризейським усьміхом, знимав о. Софрон на повитанє гостя з голови свою покоеву шапочку і простер обі руки, якби хотів брати єго в свої обійми, але о. Мелітон, що як раз синим платком від носа обтирав лице, бо чув на ним каплі присихаючого бо-лота, подав о. Софропови два пальці правої руки, кажучи:

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки! — відповів декан і почув як від повитаня о. Мелітона повіяло здоровим холодом. Не тратив однак фантазії.

— От в добру пору нагодили ся гостеньки; видно до нас прихильні. Власне подають обідати.

— Я не за обідом до вас, високопреподобний! Я так лиш хвилику за орудкою.

— Е! та хіба так не можна, але як бачу ваш тут став. Петруню, а йди-но, нехай єгомостів парубок заїде перед стайню, — кликнув декан на льокая..

— Не треба! Хлопче, верни ся, погодім. Може пізнійше. Я до панства лиш по ділу і зараз їду, — відповів твердо о. Мелітон.

— Га, коли вже так, прошу ближше.

Оба пан-отці перейшли в сьвітлицю. О. Софрон ідучи позаду гостя, шепнув Петрови: „Зараз вазу!“

— Чим-же могу служити ласкавому отцю сусідови? Але може цигарко, прошу дуже! — І з тими словами взяв декан з другого столічка ящик з добірними цигарами і поставив їх перед гостем.

— Спасибіг! Чи їмость пані деканова в дома?

— Овшім в дома; зараз прийде.

О. Мелітон, не хочючи в першім розгарі зачинати драчки, взяв цигаро, закурив флегматично і якби хотів зволічи з часом, заки прийде пані Ванда, став оповідати приключку з поц-сованим мостом.

— З тим мостом все біда, я через него мало смерти не пожив.

Вже забирав ся о. Софрон оповідати і свій припадок, як рівночасно з двох боків відчинили ся двері. Одними увійшов слуга, звіщаючи, що росіл вже на тарелях, а другими дверми увійшла згорда пані Ванда і подаючи руку, котрої о. Мелітон вперве не поцілував, чим вона й дуже змішала ся, попросила пан-отців до обіду.

— Коли з добром то овшім, коли-ж в лихим, то даруєте, панство ласкаві, я за вашим столом не сяду — сказав о. Мелітон суворо.

— А сохрани Господи від лиха! А поки-що ви гість наш, не відказуйте!

— Так прошу панства, безперечно я ваш гість, але на підорваний столець мені сідати ніяково!

Супруги глянули по собі. Метафори о. Мелітона були висказані так рішучо, що відразу зміркували, до чого воно клонить ся.

— Але-ж, отче добродію, коли річ про наші відносини, — буде часу доволі; тепер просимо, будьте ласкаві!

— Ні, ласкаві панство, не бути сьому, хіба скажете одно слово!

— Просимо, яке?

— Зараз служу; але нас тут за богато!

Те сказавши, підійшов о. Мелітон до дверей, що вели в їдальню, де стояв Петро, і запер їх енергічно. Вернувши на своє місце і не сідаючи випрямив ся цілим ростом своєї високої статі і, впиливши очи в лице о. Софрона, спитав вільним, поважним голосом:

— Моя жінка кланяє ся і просить відповісти, коли має приїхати на вінчанє Тося з вашою дочкою?

Тверде, рішуче і в тій формі поставлене питанє, заскочило господарів хати так, що не можучи в першій хвилі відповісти як слід, присіли на стільцях, наколи випростований о. Мелітон не спускав з них ока.

— Вибачайте, о. сусідо, — став мяти о. Софрон слово по слові, — ми би раді, але дозвольте по своїй ласці, потім поговоримо, а тепер хвиля дарів божих, оставмо се, після обіду часу буде доволі...

— Кроком звідси не рушу. Жду відповіді, бо вона покаже чи я у моїх приятелів-сусідів, чи у людей ще більше, чим чужих.

Мав о. Мелітон сказати „ворогів“, але на разі ужив лиш сего звороту.

— А хіба-ж ваш свояк не знає?

— Що-ж має знати? Знає, що посватав вашу доньку; знає, що бував вашим гостем і судженням панни Зоні, тепер-же нічого не знає, — а даруєте, панство, що я его бувший опікун і теперішній староста мушу журити ся долею так до мене близького, молодого чоловіка. Я хочу знати день шлюбу.

— Чому так конче нині? Діло не спішне. Ваш свояк ще молоденький, ні за чим спішити ся.

— Молоденький не молоденький; літа і „возраст“ має, — а бачите моя жінка також інтересована, щоби сукня не вийшла з моди. Весіле то не сир, відкладати годі!

О. Софрон почув в устах сусіда сатиричний жарт і став крутити ся на кріслі. Відваги набрала пані Ванда.

— Відкладати як відкладати а може й зовсім не бути, — і глянула хитро в очи о. Мелітонови.

— А ваше слово?

— Воно не було рішуче!

— Так! воно не було рішуче, — потягнув декан і собі за жінкою.

— Ні, воно було рішуче, бо дозволом вашим бувати в вашім домі і пізнати ближше доньку вашу повязав собі хлопчиско голову а з тим і сьвіт. Тепер коли треба єму свою долю рішати, панство цураєтесь і его і слова свого. Се для него і для мене нічим не заслужена обида.

— Вас обиджати, — скрикнули обоє супруги — на сьвітї ніколи! Пан Антін рівно-ж сего не може обидою звати, коли-б ми, — кінчила пані Ванда, — хотіли їй заповнити інакшу долю. Ми бачимо, що пан Антін не для неї.

— Так, не для неї, — повторив тихцем о. Софрон.

— І чому-ж би так „не для неї“?

— Мій муж его ліпше знає.

— Справді его крайні погляди, его революционерство і хлопоманство все разом мені не сподобало ся. Молодий чоловік повинен діла свої приноровлювати до вчинків старших від него людей. Єму — далеко старших розуму вчити!...

— Ви, о. декане, думаєте про єго ідеї і ідеали? Він же-ж про них говорив і зі мною і я ними не згіршив ся. Молодому без ідеалів годі. Я думаю, що хто як хто а ваша добродійка і до нині повна своїх ідеалів, правда — шляхотських, ну а єму не до таких, то він липне до своїх...

— Як раз до хлопських, та ще поезіями хлопського поета і доньці нашій набив голову!..

— Пані, не розбирайте, що хлопське а що панське. Діло не в поезії. Перейдуть молоді літа і поезія мине ся. Вам уважати радше на щастє своєї дитини, — вона-ж за ним.

— Що за щастє? Я не на те давала доньку до перших столичних пансионів, щоб вона долі своєї за *попом* глядала! Се не партия для неї і не кар'єра для него! — кликнула з досадою пані Ванда і сим вивела з рівноваги о. Мелітона. Те згірдне слово „піп“ в устах шляхтянки, та ще самої попаді, було для него чимось так нечуваним, що єму кров до голови вдарила.

— А се-ж хто так говорить? Хіба ясновельможна дідичка! Не вже-ж ви, їмость, гордуєте попом тому, що й ваш чоловік піп такийже, яким і Тосьо необавки стане?! Чи-ж ви, їмость, подумали, яку ви страшну обиду занодіяли сему чоловікови, що вам в своїм гнівді і під своїм дахом дав пристаповище, дав спосіб до життя! Га, пані, — вам і по літах ще не забуло ся про ті панські примхи. Гарна доля Русина — нема що казати! Взяти собі на голову панну-шляхтянку, щоб відтак нехтувала єго сьвятощі, а поростаючи в пірє за єго добром, показувала єму все нігті своєї шляхотської нетерпимости!...

Пані Софронова, слухаючи тих слів, то блідла то зеленїла зі злости. Хотїла зразу піднести ся з крісла і показати явному сповідникови двері, але під вагою і правдою тих слів не чула себе на силах. О. Мелітон поки що не попередав на тім.

— Доси я може оден з цілого деканату мав вас, панстно, за людей; нині і я вас цураю ся, як ви відцурали ся вдяки за зроблену вам почесть. Лиха година завела і мене і єго під ту стріху, що під нею годі добра шукати, коли провід в тій хаті під очінком а не під „напафійкою“. Вам честна людська попівська дитина — гірша, від вітрогона кар'єровнича столичного? Коли вам такого хотїло ся, треба

було давно на дочку свою розписати ліцитацію, не обиджати тих людей, що до вас обертали ся з серцем. Будьте здорові! кривди бідного хлопця най вам Бог не тямить; наші дороги вже не війдуть ся... Будьте здорові!

Мов громом ражені сиділи обоє супруги на своїх стільцях, не пускаючи з уст пари. О. Мелітон, склонившись іронічно, пустив ся різкими кроками до дверей, коли як раз супротив него виринула заплакана і пригноблена Зоня.

— Отче добродію, погодіть ласкаво! Я чула кожде слово вашої розмови, кожде з них розналеним залізом палило моє бідне серце... Була тут бесіда про мене але без мене, а вже-ж годі не сказати й мені дечого, бо прецінь ходить о мою долю саме так як о долю Тося!

Дівчина стояла випростована й горда. Від єї ніжної статі аж лунало повагою хвилі і чутєм проголошених нею слів. Серед ликаня гірких сліз досади говорила вона далі:

— Мені для домашнього супокою годі йти против волі родичів, але і в тім є межа, що поза неї далі годі. Болить серце і тяжко сповняти ролю дитини-ворога, але годі й собі ним бути. В вашій присутности не прошу, не благаю родичів, бо доволі вже сліз виляла і доволі благала. Віддайте Тосеві сю памятку від него, сей перстенець, але скажіть, що коли не довелось між нами до вінчальної обручки — вже я від нікого єї не прийму. Родичі могли ломати своє слово, але моє при нїм остане на віки!...

— Зоню, що се ти говориш?! — скрикнула мати дивовижним голосом, коли батько не знав, до кого бігти, чи до жінки чи до дочки і котру з них тихомирити.

— Нічого, мамо, кажу й я своє крайне слово. Напишіть до пана Володислава, най не трудить ся до Шумяча більше. Я вже нічєю не буду!

Те сказавши захлипала, тяжко заривавши і хибким кроком подала ся в двері, звідки прийшла.

— Отче, верніть мені серце дитини! — крикнула анов не своїм голосом пані Ванда.

— Пані, верніть честь своєму чоловікови, а спокій мому Тосеві!

З тими словами склонив ся о. Мелітон з комічною повагою майже до самої землі і як не був в хаті. В одній мі-

нуті зник враз з бричкою і кіньми зперед веранди гордовитого дому.

— А, попе проклятий! — кричала на весь рот пані Ванда — насіне хлопське! Щоб ти ніколи тих порогів не був переступив за життя мого.

— Петре! — кликнула вона на вбігаючого до світлиці наляканого слугу. — Відчиняй вікна, давай кадила, тут догтьом чути... а! а! а! — і повадила ся в умлівах на застелений диваном поміст.

Е П І Л Ь О І.

Минуло два роки. Над селом Т... стояла чарівна погода чудової весни. Знов дім о. Мелітона потопав білими стінами своїми в морю зелені, закрашеної білим цвѣтом дерев. На приходстві була тьма гостей, бо о. Мелітон спросив всіх сусідів на день радости. В городци перед рундуком маяли гарні легонькі сукні жінок і панночок, бо всі вийшовши з церкви, де кінчила ся служба божа, стали віддихати сьвіжим повітрем. На майдані при церкві стояв гук народу, бо хто не дістав ся до неї, слухав тут гомону відправи. А вона як раз скінчила ся. На дзвінниці ударено в великий дзвін, нарід став виходити з церкви і ставав в довгу витягнену улицю. За струєю народу вийшла процесія з хором, а відтак духовенство в сьвітлх ризах. Попереду йшли парами молодші пан-отці, за ними старші а в останній парі йшов о. Мелітон з ново-поставленим деканом. За духовенством йшов ще один пан-отець, але він був одним з наймолодших. Се був Тосьо. Прибраний в той найкрасший фелон, що в нїм о. Мелітон правив звичайно воскресну утреню, серед урочистого сьбіву хору дяків і духовенства обійшов три раи довкола церкву, окропляючи весь нарід сьвяченою. За Тосем слїд-в-слїд йшла з сьозами радости в очах пані Марія, Тосева мати, а поруч неї з правого боку пані Ганна, а лїворуч Тосева жінка. Не була нею Зоня. О. Мелітон розставши ся так з родиною о. Софрона і вернувши до дому, оповів Тосеви, лиш те, що було найконечнїйшим. Тосьо після того вже до Шумяча не їздив. Але о. Мелітон не пустив хлопця від себе. Сюди привіз він і его матір, а розважаючи своїми радами, своїм гумором Тосю, поти возив его поміж люди, аж винайшов для него на жінку безпритульну сироту по сьвященику. Тосьо послухав врешті вуйка, пішов з нею

під вінець а висвячений — нині, і то в церкві свого вуйка о. Мелітона, служив першу службу божу. Кондеканальне духовенство приймало в свою звязь молодого трудовника в винограді Христовім. О. Мелітон не щадив нічого, щоби лишень звеличати день его духового празника.

На поклик і запросини „татуня“ ставив ся весь деканат — не було лишень о. Софрона, бо заходами о. Мелітона і сторонського духовенства на его місце поставлено деканом иньшого. Не поміг архіпресвітер. Духовенство стало клином і навело такі докази, що его преподобіє пішло в відставку і доживало свого віку, лишене поваги й почести своїх братів... Над его хату стали стягати ся ще грізнійші хмари. Збентежені парохіяни й собі стали шукати правди у висших властей. Синки тратили марно гріш, а з їх столичної науки не було ніяких слідів. А Зоня? Вона з цілої сем'ї найбіднійша — раз на все замкнула своє серце і для своїх родичів і для братів; вона одна з цілої родини стала прихильнішою до батькових, понеханих і в темноті блукаючих, парохіяян. У своїм секретарю мала вона ще одну памятку від Тося. Була нею та сама книжка, що єї Тосьо дістав від товаришів по матурі — „Кобзар“ Тараса Шевченка. Мов на перекір шляхотсько-панській вдачі матери і аристократизмови батька в серцю дівчини ширшав сьвіт щирої любови до тої землі і того народу, що его ненавиділа мати а батько відпав від него, мов гнила гилька від здорового й ядерного пня.

Найщасливішою в дни Тосевої „преміції“ була певно пані Марія. Єї молитви сповнили ся випроханим у Бога щастем. Хвиля, в котрій син, сьвященик, стискав їй голову, була для неї завершеном радости сповненого обовязку, була запорукою спокою на літа немічної старости.

В Станіславіві, в грудни 1896.

*ВПр. о. Стефанови Маренїнови,
парохови в Грушові,
батькови мої найдорожшої
жінки
присвячую сю повістку в доказ
глибокої почеси й щирої любови.*

В. І. Масляк.

Видання Василя Лукича

і публікації ним впорядковані та під его доглядом друковані:

I. Літературні збірники.

1. Ватра. — В Стрию 1887 р., 215 стор. 8^о Ціна 1 злр.
2. Квітка. — У Львові 1890 р., 128 стор. 8^о Ціна 30 кр.
3. Рідний зільник. — У Львові 1891 р., 136 стор. 8^о Ціна 30 кр.
4. Левада. — У Львові 1892 р., 103 стор. 8^о Ціна 25 кр.
5. Рідна стріха. — У Львові 1894 р., 120 стор. 8^о Ціна 25 кр.

II. Зборові твори.

6. Твори Василя Чайченка. Том I. [Оповідання]. — У Львові 1892 р., 207 стор. мал. 8^о. Ціна 80 кр.
7. Твори Василя Чайченка. Том II. [Соняшний промінь]. — У Львові 1892 р., 174 стор. мал. 8^о. Ціна 60 кр.
8. Твори Василя Чайченка. Том III. [На розпутті]. — У Львові 1892 р., 210 стор. мал. 8^о. Ціна 80 кр.
9. Твори Степана Руданського. Том I. [Пісні, приказки, прислів'я, байки, бібліографічний показик і заголовки співомовок]. — У Львові 1895 р., 192 стор. 16^о. Ціна 40 кр.
10. Твори Степана Руданського. Том II. [Поетичні твори з рр 1851—1856]. — У Львові 1896 р., 278 стор. 16^о. Ціна 50 кр.
11. Твори Степана Руданського. Том III. [Поетичні твори з 1857 до вересня 1859]. Друкують ся.
12. Твори Степана Руданського. Том. IV. [Поетичні твори з рр 1859 до кінця]. Друкують ся.
13. Твори Карпенка-Барого. [Мартин Боруля. Сто тисяч. Гезталянна. Що було, те мохом поросло. Чабан. Сербин]. — У Львові 1897 р. 316 стор. 8^о. Ціна 1 злр. 20 кр.

III. Повісти, романи, хроніки і оповідання.

14. Навіжена, повість Нечуй-Левіцького. — У Львові 1891 р., 84 стор. мал. 8^о. Ціна 20 кр.
15. Поміж ворогами, повість Нечуй-Левіцького. — У Львові 1893 р., 180 стор. мал. 8^о. Ціна 40 кр.
16. Не той став, повість Нечуй-Левіцького. — У Львові 1896 р., 129 стор. мал. 8^о. Ціна 30 кр.
17. За громаду, хроніка К. Т. Подоленка. — У Львові 1892 р., 94 стор. мал. 8^о. Ціна 20 кр.
18. Художник, повість Т. Шевченка, переклад Ол. Кониського. — У Львові 1894 р., 101 стор. мал. 8^о.
19. Між народ, повість М. Школиченка. — У Львові 1894 р., 92 стор. мал. 8^о. Ціна 20 кр.
20. Хо, казка Михайла Коцюбинського. — У Львові 1894 р., 34 стор. мал. 8^о. Ціна 10 кр.

21. „**Не контьор**“, образок з життя Молдаван, Михайла Коцюбинського. — У Львові, 1896 р. 24 стор. 8°. Ціна 20 кр.
22. **Для загального добра**, оповідане Михайла Коцюбинського. — У Львові 1896 р. 70 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
23. **Облога Буши**, повість Мих. Старицького. — У Львові 1:95 р., 88 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
24. **Грішники**, роман-хроніка Олекс. Кононіського — У Львові 1895 р.; 192 стор. мал. 8°. Ціна 50 кр.
25. **Папи й люди**, повість Володимира Левенка. — У Львові 1893 р., 168 стор. мал. 8°. Ціна 80 кр.
26. **Per pedes Apostolorum**, образки з життя духовенства на Україні. У Львові 1896 р., 106 стор. мал. 8°. Ціна 30 кр.
27. **Кістяки Гольбайна — Аристократи**, образки В. І. Масляка (Залуквича). — У Львові, 1896 р. 72 стор. 8°. Ціна 20 кр.

IV. Твори драматичні.

28. **Лимерівна**, в 5 діях Панаса Мирного. — У Львові 1892 р., 67 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
29. **Титарівна**, в 5 діях Марка Кропивницького. — У Львові 1892 р., 63 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
30. **В темряві**, в 5 діях Мих. Старицького. — У Львові 1893 р., 91 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
31. **Марія Стюарт**, трагедія в 5 діях Фридриха Шіллера. Переклад Б. Грінченка [В. Чайченка]. — У Львові 1896 р. 229 стор. 16°. Ціна 50 кр.

V. Підручники і твори літературно-наукові.

32. **Руский правотар домовий**. Т. м I [Закон цивільний]. — У Львові 1885 р., XVI і 432 стор. вел. 8°. Ціна 2 злр. 50 кр.
33. **Угорська Русь, її розвій і теперішній стан**. — У Львові 1887 р., 30 стор. вел. 8°. Ціна 15 кр (Видане розпородане).
34. **Юрій Коссован**, проба критичного розбору автобіогр. его повістей і житєписи — нап. Олекс. Колєсса — У Львові 1893 р., 99 стор. мал. 8°. Ціна 30 кр.
35. **Гришки**, студія Кирила Студинського. — У Львові 1894 р., 56 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
36. **Останні романи Г. Сінкевича**. Два відчити М. Грушівського. — У Львові 1895 р. 50 стор. 16°.

VI. Калєндарі.

- 37—42. **Ілюстровані калєндарі товариства „Просвіта“** на рр. 1881—1886. — У Львові 1880, 1881, 1882, 1883, 1884 і 1885 р. 8°. [Виданя розпородані].

Твори 1—32 і 34—36 можна набути в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, ул. академічна ч. 8.

3186117337